

**Perhepalveluammattilaisten käsityksiä kai-
nuulaisten huoltajien osallisuudesta lasten
huostaanoton ennaltaehkäisyssä**

Rovaniemen
ammattikorkeakoulu
University of Applied Sciences

Terveys- ja liikunta-ala
Terveysten edistämisen koulutusohjelma

Tekijä	Ulla Vornanen	Vuosi	2011
Toimeksiantaja	Kainuun maakunta-kuntayhtymä		
Työn nimi	Perhepalveluammattilaisten käsityksiä kainuulaisten huoltajien osallisuudesta lasten huostaanoton ennaltaehkäisyssä 72 + 3		
Sivu- ja liitemäärä			

Tarkoituksena oli selvittää kainuulaisten perhepalveluammattilaisten käsityksiä huoltajien, joiden lapsia uhkaa huostaanotto, osallisuudesta heidän lastensa huostaanoton ennaltaehkäisyssä. Tavoitteena oli kehittää kainuulaista perhepalvelua ja siihen liittyviä menetelmiä huoltajien osallisuutta entistä enemmän huomioivaksi. Selvityksen toivotaan hyödyntävän kainuulaista perhepalvelua sen pyrkiessä vähentämään huostaanottojen määrää.

Aineisto kerättiin haastattelemalla kolmea kainuulaista perhepalveluammattilaista ja aineisto käsiteltiin sisällönanalyysejä käyttäen.

Perhepalveluammattilaisten käsitysten mukaan huoltajien osallisuus huostaanottojen ennaltaehkäisyssä on tapaus- ja tilannekohtaista. Osallisuutta rasittavat huostaanottotilanteeseen johtaneet perhekohtaiset taustatekijät. Kulttuurisilta taustoiltaan erilaiset perheet vaativat joustavuutta suomalaisessa yhteiskunnassa valitsevien säädösten ja tapojen noudattamisessa. Kielelliset ongelmat ovat vieraskielisten osalta, mutta myös suomea puhuvien osalta, hankaloittamassa yhteisymmärrykseen pääsemistä.

Perhepalveluammattilaisten käsityksistä tehdyn selvityksen mukaan kainuulaisessa perhepalvelussa pitäisi toimia huoltajien osallisuutta entistä enemmän huomioivasti siten, että huostaanottotapauksia käsiteltäisiin tapaus- ja tilannekohtaisesti. Erityisesti olisi kiinnitettävä huomio niihin huoltajiin, jotka kieltäytyvät perhepalvelun kanssa tehtävästä yhteistyöstä huostaanoton ennaltaehkäisemiseksi. Nämä huoltajat pitäisi saada tunnistamaan perheessä vallitseva ongelma ja muutostarve. Huoltajien pitäisi herätä huomaamaan heillä itsellään olevat voimavarat ja hyödyntämään niitä huostaanoton ennaltaehkäisyssä. Perhepalveluammattilaisten kanssa tehtävässä yhteistyössä pitäisi huoltajien kokea tunnetasoisesti mahdollisuus olla osallinen huostaanotosta päätettäessä. Perhepalveluammattilaisilla on tässä tehtävässä tärkeä rooli.

Avainsana(t) osallisuus, huostaanotto, perhepalvelu

Sisältö

1 JOHDANTO	1
2 HUOSTAANOTTOON LIITTYVÄÄ KÄSITTEISTÖÄ JA LASTEN HUOSTAANOTON TAUSTATEKIJÖITÄ	4
2.1 OSALLISUUS	4
2.2 MUUT KÄSITTEET	6
2.3 LASTEN HUOSTAANOTTOJEN TAUSTATEKIJÖITÄ	8
2.3.1 Perherakenteiden monimuotoisuus	8
2.3.2 Perheiden sisäisten rakenteiden riskejä	9
2.3.3 Yhteiskunnallisia epäkohtia ja elämäntapaongelmia	11
3 HUOLTAJIEN OSALLISUUDEN TUKEMINEN JA EDELLYTYKSET	14
3.1 KAINUUSSA JÄRJESTETTY TUKI	14
3.2 YHTEISTYÖ HUOLTAJIEN OSALLISUUTTA TUETTAESSA	16
3.3 TEINI-IKÄISTEN HUOLTAJILLE KOHDISTUVA TUKI	18
3.4 KOKEMUKSIA OSALLISUUDESTA	20
3.5 ASiantuntijuus osallisuutta tuettaessa	22
3.6 HUOLTAJIEN AKTIIVISUUS OSALLISUUDEN EDELLYTYKSENÄ	24
3.6.1 HUOLTAJIEN AKTIIVISUUDEN TASOT HUOSTAANOTON ENNALTAEHKÄISYSSÄ	24
3.6.2 OSALLISUUS OIKEUTENA JA VELVOLLISUUTENA	26
3.6.3 TARVEHIERARKIA AKTIIVISUUTTA ARVIOITAESSA	27
4 TERVEYTTÄ EDISTÄVÄ VERKOSTOTYÖ HUOLTAJIEN OSALLISUUTTA PAINOTTAVASSA PERHEPALVELUSSA	30
4.1 TERVEYTTÄ EDISTÄVÄN VERKOSTOTYÖN PERIAATTEITA	30
4.2 TERVEYTTÄ EDISTÄVÄN VERKOSTOTYÖN MENETELMIÄ PERHEPALVELUAMMATTILAISTEN JA HUOLTAJIEN YHTEISTYÖNÄ	31
5 SELVITYKSEN TOTEUTUS	33
5.1 TARKOITUS JA TEEMOJEN PERUSTELUT	33
5.2 MENETELMÄLLISET VALINNAT	37
5.2.1 Lähestymistapa	37
5.2.2 Aineiston keruu	37
5.2.3 Aineiston käsittely	38
6 PERHEPALVELUAMMATTILAISTEN KÄSITYKSIÄ HUOLTAJIEN OSALLISUUDESTA	39
6.1 OSALLISUUS JA OSALLISUUS TERVEYSTEKIJÄNÄ	39
6.2 OSALLISUUS TAUSTATEKIJÖITÄ HUOMIOIDEN	42
6.3 OSALLISUUS AKTIIVISUUS HUOMIOIDEN	44
6.4 OSALLISUUS ASiantuntijuus HUOMIOIDEN	46
6.5 OSALLISUUS VERKOSTOYÖTÄ PAINOTTAEN	47
6.6 JOHTOPÄÄTÖKSET	48
6.7 LUOTETTAVUUDEN JA EETTISYYDEN ARVIOINTIA	50
7 POHDINTA	53
LÄHTEET	58
LIITTEET	63

1 JOHDANTO

Suomessa oli vuonna 2009 lastensuojelullisista syistä kodin ulkopuolelle sijoitettuja lapsia ja nuoria 16643. Huostassa eli pitemmässä sijoituksessa oli 9939. Edelliseen vuoteen verrattuna määrät ovat laskeneet, mikä on merkittävää, koska ne ovat kasvaneet joka vuosi vuodesta 1991 lähtien. Kiireellisiä sijoituksia oli vuonna 2009 kuitenkin 2820, kun niitä esimerkiksi vuonna 2000 oli 759. Kiireellisesti sijoitettujen 13-15-vuotiaiden osuus on lähes nelinkertaistunut 2000 luvulla. Kunnat maksoivat vuonna 2009 kodin ulkopuolelle sijoittamisesta 592 000 000 euroa. Yksi huostaanotto voi maksaa 80 000 euroa vuodessa. (Repo 2010.)

Kainuussa oli kodin ulkopuolelle sijoitettuja lapsia ja nuoria kaikkiaan 243 vuonna 2009. Kainuun kunnista esimerkiksi Vaalalle, jossa on n. 3600 asukasta (Kaikkonen ym. 2008, 19), koitui lastensuojelusta vuonna 2009 kustannuksia 700 000 euroa. Tiedot perustuvat terveyden- ja hyvinvoinnin laitoksen vuoden 2009 tilastoon. (Leinonen 2010.) Lastensuojelulliset ilmoitukset ovat Kainuussa kasvussa. Vuonna 2010 ilmoituksia tehtiin 858 lapsesta, vuonna 2009 vastaava luku oli 776. (Leinonen 2010.)

Huostaanotto on lastensuojelulain mahdollistama keino lasten suojelemiseksi. Sitä käytetään äärimmäisenä keinona silloin, kun on kysymys lapsen edun turvaamisesta. Kunnan sosiaalihuollosta vastaava toimielin on velvollinen ottamaan lapsen huostaan ja järjestämään hänelle sijaishuollon, jos puutteet lapsen huolenpidosta tai muut kasvuolosuhteet uhkaavat vakavasti vaarantaa lapsen terveyttä ja kehitystä (Lastensuojelulaki 417/2007, 1 luku, 2 §). Vastuu lasten hyvinvoinnista on vanhemmilla ja muilla huoltajilla (Lastensuojelulaki 417/2007, 9 luku, 40 §).

Useissa viime vuosina julkaistuissa väitöskirjatutkimuksissa ja tieteellisissä artikkeleissa on kritisoitu kunnissa tehtävää lapsiin ja nuoriin kohdistuvaa perhepalvelua. Sirviön (2006, 139) tutkimuksessa on tultu johtopäätökseen, että perhepalveluissa on keskityttävä huomioimaan perheen aktiivisuus ja osallisuus lasten ja nuorten kriisitilanteita ratkaistaessa ja että perhepalvelumenetelmiä on uudistettava.

Vilppola (2007, 198-202) pitää yli sektoreiden tapahtuvaa yhteistyötä, jossa huoltajat ovat osallisia yhteisön tasaveroisina jäseninä, välttämättömänä lasten ja nuorten kriisien selvittämisessä ja ehkäisemisessä. Honkanen (2010, 213-217) pitää terveyttä edistävää verkostotyötä, jossa myös korostetaan huoltajien osallisuutta kyseisissä tilanteissa, yhtenä mahdollisuutena perhepalveluissa käytettäviä menetelmiä uudistettaessa. Kokon (2006, 162-166) tutkimuksessa terveyttä edistäviä verkostotyömenetelmiä käyttäen saavutettiin myönteisiä tuloksia.

Huoltajien osallisuuden huomioiminen lasten huostaanoton ennaltaehkäisyyn kohdistuvassa perhepalvelutyössä ja siinä käytettävissä menetelmissä on tämän opinnäytetyön pääasia. Sirviön (2010, 131) määritelmää myötäillen käsite, osallisuus, tarkoittaa tässä työssä huoltajien kokemusta jäsenyydestä heidän ja perhepalveluammattilaisten muodostamassa yhteisössä ja laajemmin ajateltuna yhteiskunnassa, jossa heillä on mahdollisuus olla osallisia, toimia ja vaikuttaa heidän lapsiaan uhkaavan huostaanoton ennaltaehkäisyssä. Osallisuus katsotaan tässä työssä Koskinen-Ollonqvist, Rouvinen-Wilenius & Aalto-Kallio (2009, 30-31) mukaisesti terveyttä edistäväksi tekijäksi, jota määriteltessä käytetään lähikäsitteitä voimaantuminen, osallistaminen ja yhteisöllisyys.

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on selvittää kainuulaisten perhepalveluammattilaisten käsityksiä kainuulaisten huoltajien osallisuudesta heidän lapsiaan uhkaavan huostaanoton ennaltaehkäisyssä. Tavoitteena on kehittää perhepalvelutyötä ja siihen liittyviä menetelmiä. Kehittäminen kohdistuu huoltajien osallisuuden huomioimiseen entistä enemmän huostaanoton ennaltaehkäisyssä. Selvityksen toivotaan olevan hyödyksi huostaanottoja vähennettäessä.

Kainuussa huostaanottojen määrän kasvu huolestuttaa viranomaisia. Kainuussa on paneuduttu terveyden edistämiseen mm. tekemällä perusselvitys terveyserojen kaventamiseksi (Kaikkonen ym. 2008). Yhdeksi keskeiseksi tavoitteeksi on otettu lasten ja nuorten perhepalvelujen kehittäminen (Ylävaara 2008, 263). Tässä opinnäytetyössä tehtävälle selvitykselle on maaperää ja tarvetta. Selvitys rajoittuu Kainuuseen, koska halutaan kehittää Kainuun alu-

eella tehtävää perhepalvelua. Aihetta lähestytään laadullisin menetelmin. Aineisto kerätään teemahaastattelua käyttäen. Selvitys on opinnäytetyö Rovaniemen ammattikorkeakoulun terveyden edistämisen koulutusohjelmassa. Selvitys tehdään Kainuun maakunta-kuntayhtymän toimeksiantamana.

Aiheen valintaan on vaikuttanut huostaanottojen määrän kasvu. Kiinnostus aiheeseen johtuu psykiatriaan erikoistuneen sairaanhoitajan koulutuksesta, sekä yli viiden vuoden kokemuksesta huostaanotettujen lasten ja nuorten ohjaajana nuorisokodissa. Lisäksi olen tehnyt yhteistyötä nuorisokodin lasten ja nuorten huoltajien sekä kuntien viranomaisten kanssa. Nämä ovat antaneet esiyymmärrystä tästä aiheesta opinnäytetyön aloittamiseen. Parhailleen opiskelemani AMK:n opinnot terveyden edistämisen koulutusohjelmassa ja erityistason perheterapiakoulutus tukevat aihevalintaani.

2 HUOSTAANOTTOON LIITTYVÄÄ KÄSITTEISTÖÄ JA LASTEN HUOSTAANOTON TAUSTATEKIJÖITÄ

2.1 Osallisuus

Pääkäsite, osallisuus, määritellään tässä opinnäytetyössä Sirviön (2010, 131) määritelmää myötäillen (ks. JOHDANTO). Osallisuus katsotaan tämän opinnäytetyön aiheeseen soveltuvana terveystekijäksi. Koskinen-Ollonqvist ym. (2009, 30) ovat koonneet osallisuutta koskevia määritelmiä suomalaisista tietolähteistä ja ovat päätyneet pitämään osallisuutta terveystekijänä, jonka juuret ovat freirelaisessa pedagogiikassa. Ytimenä siinä on tiedostamisen herääminen ja muutos. Tiedostaessaan elämäänsä muovaavan sosio-kulttuurillisen ympäristön ja omat voimavaransa muuttaa havaitsemaansa todellisuutta ihminen voi alkaa kokea itsessään muutosta. Muutos edellyttää vuorovaikutusta ja yhteistoiminnallisuutta. (Freire 2005, 24-25.)

Tähän opinnäytetyöhön sovellettuna Koskisen-Ollonqvistin ym. (2009, 30-31) tekemä selvitys osallisuudesta terveystekijänä tarkoittaa sitä, että huostaanoton uhan alla olevien lasten huoltajien on huostaanoton ennaltaehkäisyä tavoitellessaan tiedostettava heidän elämäänsä muovaava elinympäristö so. tilanne, jossa he ovat ajautuneet niin syvään kriisiin, että lapset ovat joutumassa yhteiskunnan huostaan. Huoltajien on myös tiedostettava voimavaransa muuttaa havaitsemaansa so. kriisiin johtanutta todellisuutta. Pyrkinessään ehkäisemään huostaanotto ja siihen, että he jatkossa, ennaltaehkäisyn toteuduttua, kykenevät huoltamaan lapsiaan, huoltajat tarvitsevat heidän itsensä ja perhepalveluammattilaisten muodostaman yhteisön suomaan vuorovaikutuksellista tukea ja vahvistusta. Tiedostaessaan muutoksen mahdollisuuden huoltajat alkavat tuntea kykenevyyttä elämänsä hallintaan ja toimintakykyisyytensä saavuttamiseen. He voimaantuvat kontrolloimaan kohtaloaan ja haluavat vaikuttaa heitä ja heidän lapsiaan koskeviin päätöksiin.

Koskisen-Ollonqvistin ym. (2009, 30-31) selvityksen mukaan osallisuuteen terveystekijänä liittyvä käsite, osallistaminen, tarkoittaa tässä opinnäytetyössä huoltajien auttamista ja kannustamista toimimaan huostaanoton ehkäisy-

sä aktiivisesti. Huoltajia osallistetaan olemaan osallisia päätöksiä tehtäessä esimerkiksi siten, että asiat käsitellään huoltajien ja perhepalveluammattilaisten yhteisissä kokoontumisissa kaikille osapuolille ymmärrettävästi. Nekin, jotka eivät yleensä yhteiskunnallisen asemansa puolesta tai muutoin ilman erityishuomiota saa ääntään kuuluviin, tulevat kuulluiksi. Huoltajia ei pakoteta eikä manipuloida. Kaikkien yhteisön jäsenten liikkeelle saamista, edustuksellisuutta, pidetään tärkeänä.

Koskisen-Ollonqvistin ym. (2009, 30-31) tekemä selvitys osallisuudesta terveystekijänä merkitsee tähän opinnäytetyöhön sovellettuna osallisuuden huomioimista huoltajille tunnetasoisena. Huoltajat tuntevat olevansa voimaantuneita ilmaisemaan tavoitteensa so. lastensa huostaanoton ennaltaehkäisyä ja arvioimaan sen toteuttamista. Huoltajat tuntevat kuuluvansa yhteisöön ja kokevat, että heillä on mahdollisuus olla osallisia, toimia ja vaikuttaa huostaanoton ennaltaehkäisyssä. Osallisuus merkitsee huoltajille kokemusten myötä syntynyttä sitoutuneisuutta, mihin liittyy oikeus saada tietoa itseä koskevista asioista ja mahdollisuus lausua mielipiteensä. Osallisuus on huoltajille voimaantumisen kokemista, mikä vahvistaa identiteettiä, minuuden perustaa ja antaa valmiutta elämänhallintaan. Osallisuuteen sisältyvä yhteisöllisyyden kokemus mahdollistaa toimimisen aktiivisena kansalaisena terveyttä edistävästi omassa elämässä, perheessä ja laajemmin ajatellen koko yhteiskunnassa.

Tarkasti määriteltynä huoltajien osallisuus heidän lapsiaan uhkaavan huostaanoton ennaltaehkäisyssä tarkoittaa tässä opinnäytetyössä huoltajien tunnetasoista kokemusta mahdollisuudesta olla osallisia, toimia ja vaikuttaa huostaanoton ennaltaehkäisyssä. Kokemukseen liittyy huoltajien voimaantumista, osallisuuteen kannustamista so. osallistamista ja yhteisöllisyyttä. Kokemus mahdollisuudesta syntyy jäsenyydestä huoltajien ja perhepalveluammattilaisten muodostamassa yhteisössä.

2.2 Muut käsitteet

Lastensuojelun tarkoitus on turvata lapselle turvallinen kasvuympäristö ja tasapainoinen, monipuolinen kehitys sekä tarvittaessa erityinen suojelu. Lasten ja perheiden kanssa toimivien viranomaisten on tuettava lastensuojelua tarvitsevia lapsia ja heidän vanhempiaan riittävän varhain ja järjestettävä heille palveluja. Lastensuojelussa tehdään asiakaskohtainen suunnitelma ja järjestetään avohoidon tukitoimia. Tarpeen vaatiessa lapsi sijoitetaan kodin ulkopuolelle. Kiireellinen sijoitus voi johtaa huostaanottoon siihen liittyvine sija- ja jälkihuoltoineen. (Lastensuojelulaki 417/2007, 1 luku, 1-3§.)

Kunnan on järjestettävä ehkäisevää lastensuojelua silloinkin, kun lapsi tai perhe on avun tarpeessa, mutta ei ole lastensuojelun asiakas. Ehkäisevään lastensuojeluun kuuluu tuki tai erityinen tuki, jota annetaan koulun, nuorisotoimen tai sosiaali- ja terveyshuollon toimesta. Lastensuojelun keskeisenä periaatteena on turvata lapselle mm. lapsen iän mukainen kohtelu, itsenäistymisen mahdollisuus, ruumiillinen ja henkinen koskemattomuus, taipumusten ja toivomusten mukainen koulutus ja kielellisen ja kulttuurillisen taustan huomioiminen. (Lastensuojelulaki 417/2007, 1 luku, 3a-4§.) Lapselle turvataan myös oikeus mielipiteensä ilmaisuun, mikä kuitenkin tulee tehdä hienovaraisesti, ettei siitä aiheudu haittaa vanhemmille (Lastensuojelulaki 417/2007, 4 luku, 20§).

Huostaanottoprosessi Oulun seudulla (2008) etenee vaiheittaisesti (LIITE 1). Ensiksi on huostaanoton ja sijoituksen valmistelu, toiseksi kasvatus, hoito ja kuntoutus sijoituksen aikana, kolmanneksi sijoituksesta päättäminen ja neljänneksi jälkihuolto. Tässä opinnäytetyössä tehtävä selvitys kohdistuu kolmeen ensimmäiseen vaiheeseen. Kahden ensimmäisen vaiheen aikana huoltajien osallisuus merkitsee heille voimaantumista ja osallistamisen sekä yhteisöllisyyden myötä tapahtuvaa vahvistumista toimimaan ja vaikuttamaan kolmannessa vaiheessa eli sijoituksesta päättämisessä, tätä opinnäytetyötä ajatellen niin, että huostaanotto ennaltaehkäistään.

Huoltajilla tarkoitetaan huostaanoton uhan alla olevien lasten biologisia vanhempia tai lasten huoltajiksi kunnan viranomaisten taholta määrättyjä henkilöitä. Perhepalvelut ovat kunnan toimesta annettavaa sosiaali- ja terveystoimen viranomaisten johtamaa ja alan ammattilaisten toimeenpanemaa palvelua. Tässä selvityksessä kohteena on lapsille ja nuorille tarkoitettu palvelu. Perhepalveluammattilaisilla tarkoitetaan tässä opinnäytetyössä Kainuun alueella alle 18- vuotiaiden lasten ja nuorten palvelua käytännön työssä toimeenpanevia, sekä koulutuksen että kokemuksen kautta asiantuntijuutta hankkineita työntekijöitä.

Terveyden edistämällä tarkoitetaan Pietilän (2010, 15) mukaan arvotyökentelyä, jossa pyritään mahdollistamaan inhimillisen elämän toteutumista. Yksilö on omien terveysvalintojensa tekijä, mutta sidoksissa oman ympäristönsä ja yhteiskunnan mahdollisuuksiin. Terveyden edistämässä terveyshuollon ammattihenkilöstöllä on keskeinen rooli. Tässä opinnäytetyössä terveyden edistäminen on tuon määritelmän mukaisesti huoltajien auttamista mahdollistamaan oma valintansa so. olla osallisia lapsiaan uhkaavan huostaanoton ennaltaehkäisyssä, mutta kuitenkin sidoksissa yhteisöönsä, perheeseensä ja ympäröivään yhteiskuntaan.

Terveyttä edistävä verkostotyö on Honkasen (2010, 213-227) mukaan ihmisten välistä hyvää ja vastavuoroista kohtaamista ja sekä ammattilaisten keskinäistä että asiakkaiden ja ammattilaisten välistä vuoropuhelua edistävää työtä. Terveyttä edistävän verkostotyön periaatteita ovat tulevaisuuteen suuntautuminen, voimavaroihin keskittyminen, ratkaisujen etsiminen, eri ihmisten käsitysten kunnioittaminen ja yhteisesti sovittujen tavoitteiden sekä toimintatapojen mukaisesti toimiminen. Tässä opinnäytetyössä terveyttä edistävällä verkostotyöllä tarkoitetaan huoltajien, joiden lapsia uhkaa huostaanotto, ja perhepalveluammattilaisten kesken tapahtuvan vuoropuhelun edistämistä. Periaatteet, joita tässä opinnäytetyössä katsotaan painotettaviksi huostaanoton uhan alla oleviin lapsiin sekä heidän vanhempiansa kohdistuvan perhepalvelutyön edistämiseen, ovat edellä luetellut Honkasen määritelmän mukaiset.

2.3 Lasten huostaanottojen taustatekijöitä

2.3.1 Perherakenteiden monimuotoisuus

Suomalaisessa kulttuurissa on yleisesti käsitetty perhe avioliiton pohjalle muodostuvaksi vanhemmat ja lapset-yhteisöksi. Suotuisaksi kasvupohjaksi lapselle on totuttu ajattelemaan ydinperhettä so. isä, äiti ja lapset. Huoltajuus on kuulunut biologisille vanhemmille. Tämä perinne on muuttunut. Pitkäaikainen liittoutuminen toiseen ja toisiin ihmisiin saatetaan kokea kahlitsevaksi. Vuonna 2009 Suomessa solmittiin 29836 avioliittoa ja avioeroja oli 13527 (Tilastot 2009). Kainuussa oli vuonna 2010 kirkollisia vihkimisiä 124. Siviilivihkimisiä oli 51. Avioeroja oli 89. (Kajaanin Seurakuntalehti, 2011.) Avioliitoista noin puolet purkautuu. Idylli ydinperheestä, jossa olisi huoltajien ensimmäiseen avioitumiseen perustuva parisuhde pohjana, ja joka turvaisi lapsille hyvät mahdollisuudet kasvuun ja kehittymiseen on saanut rinnalleen muita vaihtoehtoja.

Parisuhteiden epäonnistumisia ei koeta esteeksi uusien parisuhteiden perustamiselle. Uusperheitä, joissa oli vähintään yksi alle 18- vuotias toisen vanhemman lapsi, oli vuoden 2009 lopussa 54000. Uusperheisiin kuuluvia lapsia oli lähes 78000. Noin puolet uusperheiden vanhemmista oli avio-, puolet avioliitoissa. Aviopareja ilman lapsia oli noin 510000, lisäys edellisestä vuodesta oli noin 5200. Huomiota herättää, että yleisimmäksi perhetyypiksi todettiin lapseton aviopari. (Tilastot 2009.)

Mielenkiintoisen lisän perhetilastoihin antaa ulkomaalaisten perheiden määrä. Tämä määrä kasvaa, mutta on edelleen pieni. Vuoden 2009 lopussa Suomessa oli 60500 perhettä, joissa toinen puolisoista tai ainoa vanhempi oli ulkomaalainen. Näiden perheiden määrä on lisääntynyt 4200 perheellä edellisestä vuodesta. Näitä perheitä oli kuitenkin vain 4,2% kaikista suomalaisista perheistä. Vuonna 1995 vastaava luku oli 1,9%. (Tilastot 2009.) Tilastoista voi päätellä perheitten kansainvälistymisen, mistä parhaimmillaan on seurauksena rikkautta, monikulttuurisuutta, mutta myös ongelmia esimerkiksi vieraaseen kulttuuriin sopeutumisen suhteen.

Perherakenteiden monimuotoisuus on yleinen ilmiö maailmassa. Goldenbergien (1996, 1-2) mukaan amerikkalaisessa yhteiskunnassa on epärealistista puhua tyypillisestä amerikkalaisesta perheestä. Perheet ovat siellä perhekkonaisuuksia, verkostoituneita perheitä jne. Perheitä kuitenkin perustetaan ja yhteisöllisyyttä arvostetaan. Ritala-Koskinen (2001, 9-10) toteaa, että huoli perheinstituution häviämisestä on aiheeton. Sen sijaan, että perhe olisi jotain tiettyä mallia noudattava, pysyvä rakenne, perhe elää muutosten virrassa, ”ihmiset tekevät perhettä”. Tutkija toteaa edelleen, että muodollisten siteiden sijaan on merkitystä läheisillä perhesuhteilla. Ihmiset yleensä arvostavat velvollisuuksiaan perheen koossa pitävinä voimina, mutta vastuun ottaminen ja sen kantaminen voi monimuotoisissa perheissä muodostua ongelmaksi. Lastensuojelullisissa tilanteissa joutuvat perhepalveluammattilaiset kasvokkain hyvinkin monista eri suhteista koostuvien perheyhteisöjen kanssa.

2.3.2 Perheiden sisäisten rakenteiden riskejä

Mitä monimuotoisemmiksi perherakenteet perusteiltaan tulevat, sitä merkityksellisemmiksi muodostuvat perheiden sisäiset rakenteet. Ritala-Koskinen (2001, 54-60) on kuvannut perheen sisäisiä rakenteita ja niissä ilmeneviä ongelmia neljästä näkökulmasta. Kuvaus kohdistuu uusperheeseen, missä yhdistyvät perheiden hajoaminen ja uudelleen muotoutuminen, ja missä lapset yleensä seuraavat yhtä vanhempaansa.

Biologisesta ja juridisesta näkökulmasta katsottuna perheen oikeuksista ja velvollisuuksista päätettäessä on välttämätöntä tietää, ketkä ovat lasten oikeat vanhemmat. Kuten aiemmin on todettu, kulttuurissamme on yleisesti pidetty oikeina vanhempina biologisia vanhempia. Ritala-Koskinen (2001, 55) toteaa, ettei näin välttämättä enää ole, ainakaan, kun on kysymys lapsen isästä. Lisääntymismenetelmien kehittyessä vanhemmuuden itsestänselvyys on kyseenalaistunut siinä määrin, että asian selvittäminen ääritapauksissa edellyttää tutkimusta geenien tasolle. Jos biologinen side lapsen ja vanhemman välillä on epäselvä, aiheuttaa se tutkijan mukaan ongelmia lastensuojelullisten toimenpiteiden uhatessa. Perheen arkielämään luonnollisen vanhemmuuden puute saattaa aiheuttaa jokapäiväisiä riidanaiheita.

Juridinen ulottuvuus merkitsee lakisääteisiä ratkaisuja ongelmatilanteita selvitettäessä. Luonnollisen vanhemmuuden tiedostaminen on välttämätön perheessä vallitsevien oikeus-velvollisuus-suhteiden ratkomisessa. Ongelmia aiheutuu esimerkiksi elatusvastuun järjestämisessä, mikä usein johtaa erilaisiin tulkintoihin perheen ja viranomaisten kesken. Kärjistyessään riitatilanteet voivat johtaa avioliiton solmimiseen pelkästään kosmeettisista syistä, mikä on lapsen suotuisan kehityksen ja kasvun kannalta kyseenalaista. (Ritala-Koskinen 2001, 56-57.)

Sosiaalinen ja psykologinen ulottuvuus on sidoksissa toisiinsa. Nämä ulottuvuudet ovat merkittäviä erityisesti silloin, kun kyse on lasten ja vanhempien keskinäisistä suhteista ja vuorovaikutuksesta. Sosiaalisella vanhemmuudella tarkoitetaan konkreettista, käytännön tasolla tapahtuvaa huolenpitovelvoitteen toteuttamista. Sosiaalisessa mielessä tästä huolehtiva on oikea vanhempi. Tutkija painottaa, että sosiaalinen ulottuvuus on lapsen ja vanhemman keskinäistä, molempien rakentamaa vuorovaikutusta, ei niin, että lapsi passiivisesti ottaisi vastaan vanhemman huolenpitoa. Psykologisessa vanhemmuudessa tutkija toteaa kaksi ajatustapaa, toisaalta tämä vanhemmuus voidaan nähdä lapsen tarpeista huolehtimisena, toisaalta lapsen hoitamisena varhaisimmasta lapsuudesta alkaen. Tutkijan käsitys on, ettei kuka tahansa voi toimia psykologisena vanhempana ja lapsen ensihoitajalla, useimmiten biologisella vanhemmalla, on perustavaa laatua oleva psykologinen merkitys. (Ritala-Koskinen 2001, 58-59.)

Sosiaalinen ja psykologinen ulottuvuus, kuten biologinen ja juridinenkin ulottuvuus, tulevat Ritala-Koskisen (2001, 58-59) mukaan esille erityisesti silloin, kun on kysymys ongelmatilanteesta, esim. avo- tai avioerosta. Tilanteesta, jossa syntyy uusia sosiaalisiin tai psykologisiin ulottuvuuksiin verrattavia suhteita, koituu herkästi ristiriitaisuuksia, etenkin, jos biologinen ulottuvuus on epäselvä. Uusien suhteiden muodostumiseen ei riitä viranomaisen tai lapsen vanhemman yksipuolinen päätös. Suhteet eivät ole olemassa luonnostaan, niiden muodostuminen vaatii aikaa, ja niihin liittyvät oikeudet ja velvollisuudet ovat neuvoteltavia ja sopimuksen varaisia. Niistä ei tule pois sulkea uudelleen arvioinnin ja uudelleen neuvottelun mahdollisuutta.

Kansainvälistymisen myötä perheiden sisäiset rakenteet ovat saamassa erilaisia painotuksia. Oikeus perheeseen, kotiin ja sukulaisuussuhteisiin on yleisesti hyväksytty ihmisoikeus. Se, mille pohjalle perhe rakennetaan ja se, ketä perheyhteisöön katsotaan kuuluvaksi, vaihtelee eri kulttuuripiireistä olevien ihmisten kesken. Suomalainen suljettu perhe-elämä monimuotoistuu avoimemmaksi, joustavammaksi ja monia eri sukulaisuushteitä piiriinsä sisällyttäväksi yhteisöksi. Suhtautuminen perheyhteisöä koossa pitäviin rakenteisiin vaihtelee. Suomessa vallitsevat lait eivät välttämättä sovellu eri maista oleville kansalaisille. Biologiset siteet saattavat muodostua ongelmallisiksi ja vaikeasti selvitettäviksi esimerkiksi sotaa paenneiden ulkomaalaisten osalta. Kaikissa maissa ei myöskään ole väestökisterejä, joten sukulaisuuden selvittäminen voi olla vaikeaa. Perheyhteisöissä näyttävät tärkeimmiksi perhettä koossa pitäviksi rakenteiksi muodostuvan sosiaaliset suhteet. (Tapaninen 2010, 53-55.)

2.3.3 Yhteiskunnallisia epäkohtia ja elämäntapaongelmia

Perherakenteiden muuttuessa lasten huoltajuudesta sovitaan. Lasten ja nuorten elämä on niin muodoin turvattu. Lapsiperheiden elämää seuraavat lastensuojeluviranomaiset ovat kuitenkin huolissaan turvarakenteiden heikentymisestä. Lapsiperheitä koskettavat yhteiskunnassa vallitsevat epäkohdat usein kipeämmin kuin muita perheitä. Perheitä koossa pitävät ja perheiden hyvinvointia turvaavat perusteet ovat murenemassa. Perheissä ja koko yhteiskunnassa vallitsevat elämäntavat ovat usein lasten turvallisen kehityksen ja kasvun kannalta kyseenalaisia.

Helsingin Diakonissalaitoksessa lapsi- ja perhetyön palvelualueen johtajana toimivan Åstedtin (2011) kirjoittamassa artikkelissa on otsikko: "Lapsiperheiden ahdinko lisää huostaanottoja". Åstedt pitää huostaanottojen taustatekijänä lisääntyvää köyhyyttä. Köyhyyden alapuolella elää nyt 15% lapsiperheitä, kun se vuonna 1995 oli 5%. Kirjoittaja sanoo lapsiperheiden tukien heikentyneen. Toisena merkittävänä tekijänä on työelämän sirpaloituminen, mikä johtaa vanhempien henkiseen pahoinvointiin. Parisuhteet kriisiytyvät ja seurauksena on riitoja, henkistä ja fyysistä väkivaltaa, päihteiden käyttöä ja mielen-terveyden ongelmia. Ongelmien kasautuminen johtaa huoltajuusriitoihin.

Lapsi jää vaille huolenpitoa ja perheessä vallitsee välinpitämättömyyden ilmapiiri. Lastensuojelun piirissä on Åstedtin (2011) mukaan myös perheitä, jotka eivät kärsi köyhyydestä. Nämä vanhemmat keskittyvät itseensä ja työhönsä. Osin tässä on kysymys työelämän vaatimusten kovenemisesta, osin vanhempien omista valinnoista, joita yhteiskunnan itsekeskeisyyttä korostava ilmapiiri tukee.

Oulussa johtavana sosiaalityöntekijänä toimivan Takkulan (2010) artikkeli on otsikoitu: ”Lapsia jää ilman huolenpitoa, kun työ imaisee vanhemmat”. Takkula pitää nuorten kiireellisten sijoitusten taustatekijöinä peliriippuvuutta, päihkeitä ja elämää ilman aikuisen läsnäoloa. Takkula sanoo, että lapsiperheiden köyhyyden lisääntyminen nähdään usein huostaanottojen taustalla. Köyhyys ei Takkulan mielestä ole läheskään tärkein syy. Huostaanotettavia lapsia tulee erilaisista, myös varakkaista perheistä. Takkula näkee teini-ikäisten huostaanotoissa vanhempien ja nuorten keskinäisen vuorovaikutuksen heikkouden. Kun pohjaa ei ole luotu lapsena, se ei onnistu enää teini-ikässä. Nuoren ongelmat alkavat kasautua. Köyhyys ja eriarvoisuuden kokeminen lisääntyvät, mutta tärkeimmät syyt löytyvät vanhempien tunne-elämästä ja mielenterveysongelmista.

Kainuun maakunta-kuntayhtymän perhepalvelujohtaja Ylävaara (2010) pitää kainuulaisten lasten ja nuorten huostaanottojen taustatekijöinä ensisijaisesti vanhempien työttömyyttä sekä päihde- ja mielenterveysongelmia. Päihdeongelmat ovat Kainuussa, Ylävaaran mukaan, maan vaikeimpia. Ylävaara toteaa, että ongelman ytimenä on perheen sisällä tapahtuva ”piilojuoppous”, mikä saattaa tulla ilmi perheen lasten ja nuorten oireilun kautta. Ylävaara toteaa myös, että Kainuussa huoltajat ja lapset sekä nuoret kärsivät pitkäaikaisista sairauksista yleisemmin kuin muualla Suomessa.

Perhe-elämässä syntyviä erimielisyyksiä, ristiriitatilanteita ja kriisejä selvittämään toki perheiden kesken, perheen sisällä, eikä sillä, mikä on perherakenne tai perheen koostumus, ole välttämättä merkitystä ulkopuolisen avun tarpeeseen. Todettava on myös, etteivät perheiden vaikeudet huolehtia lasten huoltamisesta ole vain tämän ajan ilmiö. Pekkarinen (2010, 57-162) kuvaa tuoreessa väitöskirjatutkimuksessaan ”stadilaisia” rikoksiin syyllistyneitä poikia, joilla kaikilla on ongelmallinen perhetausta. Niistä pojista, joita tutkija on otta-

nut tarkemmin kuvattaviksi, yksi on syntynyt 1930-luvulla, toinen 1960-luvulla, kolmas 1970-luvulla ja neljäs 1980-luvulla. Yhteisenä piirteenä heillä on rikkinäiset kotiolot aina varhaislapsuudesta asti. Vanhemmat ovat olleet sairaita, poissaolevia, lapsensa hylkääviä, rikollisia, erillään asuvia jne. Yhteiskunta on joutunut jo vuosikymmenien ajan huolehtimaan kriisiperheiden lapsista lastensuojelullisin toimenpitein.

Huostaanottojen määrän kasvu herättää kuitenkin huolestumista. Mistä tämä ilmiö johtuu? Tässä luvussa käsiteltyjen huostaanottojen taustatekijöiden yhteisenä piirteenä on huoltajuuden kokeminen muuta elämää rajoittavaksi, häiritseväksi tekijäksi. Herää kysymys, eikö enää arvosteta turvallista lapsuutta ja sen edellyttämää vanhemmille luonnostaan kuuluvaa huoltajuutta? Vai onko huoltajien ääni hukassa? Selvitys huoltajien osallisuudesta huostaanoton ennaltaehkäisyssä on yksi keino lähestyä tätä asiaa.

3 HUOLTAJIEN OSALLISUUDEN TUKEMINEN JA EDELITYKSET

3.1 Kainuussa järjestetty tuki

Kuntalain (365/1995, 27 §) määräys on, että palvelujen käyttäjille on luotava edellytykset osallistua ja vaikuttaa kunnan toimintaan. Kuntalaisilla on oltava mahdollisuus sanoa mielipiteensä ennen heitä koskevaa päätöksentekoa. Laki ei tässä muodossa takaa osallisuudelle konkreettista sisältöä. Huoltajien osallisuus huostaanoton ennaltaehkäisyssä ei ole lain velvoittamaa, mutta osallisuuteen sisältyvät oikeudet ja velvollisuudet edellyttävät yhteiskunnan instituutiot auttamaan kansalaisia sekä itsensä että yhteiskunnan kehittämisessä.

Kuten edellä todettiin, Kainuussa on aloitettu määrätietoinen terveyden edistämistyö, jonka perustaksi tehty selvitys periaatteineen on saanut arvostusta valtakunnan tasolla (STM 2010, 251/2010). Kainuuta kiitetään mm. siitä, että terveyden edistämiseen on tähdätty luomalla toimintamalleja terveyserojen kaventamiseksi ja varhaisen puuttumisen tehostamiseksi. Kiitosta saa myös se, että korjaavista toimenpiteistä on pyritty siirtymään ennaltaehkäisemiseen.

Ylävaaran (2010) mukaan Kainuussa haasteeksi otettu huostaanottojen määrän vähentäminen johtaa kulttuurin muutokseen siten, että vastuu lasten ja nuorten hyvinvoinnista kuuluu kaikille aikuisille. Yhteisvastuussa ovat esimerkiksi kodit, koulut, järjestöt ja seurakunta. Lastensuojelulasten vanhemmille järjestetään vanhempainkoulua ja mielenterveys- ja päihdepalveluja. Lasten ja nuorten psyykkisiin ongelmiin pyritään järjestämään apua. Kasvu-ympäristöjä vahvistetaan tukemalla vanhempien ja lasten vuorovaikutusta. Ylävaara pahoittelee kuitenkin huostaanottojen suurta määrää ja sanoo, että perhepalvelujen resurssit eivät riitä ongelmien ratkaisemiseen. Huostaanottojen vähentäminen on koko yhteiskunnan asia.

Koskinen-Ollonqvist ym. (2009, 30-31) pitävät osallisuutta, samoin kuin Ylävaara, yhteiskuntatasoisena terveystekijänä. Yhteiskunnan on luotava rakenteet so. puitteet, edellytykset ja mahdollisuudet osallisuudelle. Näitä ovat esimerkiksi lainsäädäntö, palvelut, sosiaaliturva ja koulutusmahdollisuudet. Kainuun maakunta-kuntayhtymässä kehitetään kunnallisia perhepalveluja

määrätietoisesti ja säädöksiä noudattaen, mutta kehittämiseen tarvittavat voimavarat koetaan riittämättömiksi. Yhtenä mahdollisuutena tilanteen korjaamisessa näyttäisi olevan käytettävissä olevien menetelmien kehittäminen tehokkaammiksi esimerkiksi tukemalla huoltajien osallisuutta.

Viirret (2010) kritisoi Kainuun maakunta- kuntayhtymän perhepalveluja siitä, ettei lasten huostaanottojen vähentämisessä ole onnistuttu. Maakuntavaltuustossa on keskusteltu asiasta. Ylävaara (2010) vastaa toteamalla, että huostaanottojen määrä on kuitenkin pysynyt vuoden 2007 tasolla. Lastensuojelussa on päästy parempaan tasoon kuin koko maassa yleisesti. Koko maassa perheen ulkopuolelle sijoitettuja lapsia oli vuonna 2009 alle 17-vuotiaista lapsista 1,3%. Vastaava luku Kainuussa oli 1%. Avohuollon tukitoimien piirissä lapsia oli Kainuussa enemmän kuin muualla maassa. Ylävaara pitää tärkeänä sitä, että Kainuussa koulutetaan perhepalveluammattilaisia mm. varhaisen puuttumisen huomioimiseen. Kainuussa on rakennettu oma lastensuojelulaitos. Lastensuojelutyö on Kainuussa moniammatillista yhteistyötä.

Siitä, miten perhepalvelutyö huoltajia tukevana toimii Kainuussa, ei ole käytettävissä tutkimustietoa. Sosiaali- ja terveysalaa koskevaa tutkimusta on kuitenkin Suhosen (2007) väitöskirjatyössä, jossa tutkittiin kuntien välistä yhteistyötä Kainuun maakuntakokeilua suunnitellessa. Tämän opinnäytetyön kannalta mielenkiintoista tietoa Suhonen (2007, 110-120) sai päätellessään, että yhteistyössä päästiin syvällisen yhteistyön tasolle. Yhteistyön tarpeita ja tavoitteita lähestyttiin aidosti alueen tarpeista lähtien ja kaikkia osapuolia kuunnellen. Yhteistyössä todettiin tärkeäksi yhteisen tavoitteen hahmottelu ja yhteisen tarpeen tunnistaminen. Suunnitteluprosessiin sisältyi kuitenkin muutostavastarintaa varsinkin uusien toimintatapojen suhteen. Osa viranhaltijoista halusi pitää kiinni entisistä työtavoista. Muutostavastarinta koitui kuitenkin myös myönteisesti vaikuttavaksi tekijäksi, sillä se toimi suunnitteluorganisaatiossa yhtenäistävänä voimana.

Suhonen (2007, 120) toteaa, että uudistamishankkeet hyvän yhteistyön kehittämiseksi sosiaali- ja terveysalalla ovat siitä huolimatta, että niitä sovelletaan yhä perinteisiin malleihin tukeutuen, aikaa vaativia ja haasteellisia, mutta kannatettavia ja tuloksellisia. Suhosen tutkimuksessa tehtyjä johtopäätöksiä

ajatellen voidaan todeta, että tässä opinnäytetyössä tavoitteeksi asetettu huostaanottojen määrän vähentäminen on tunnistettavissa yhteiseksi tavoitteeksi perhepalvelussa Kainuun alueella. Huoltajien osallisuuden huomioiminen entistä suuremmassa määrin huostaanoton ennaltaehkäisyssä edellyttäisi toimintatapojen kehittelyä.

3.2 Yhteistyö huoltajien osallisuutta tuettaessa

Huoltajien osallisuus huostaanottojen ennaltaehkäisyssä vaatii perhepalveluammattilaisten ja huoltajien kesken tehtävää ennakkoluulotonta yhteistyötä. Kukaan osallistujista ei voi olla sivustakatsoja, vaan kaikki yhdessä tähtäävät muutoksen luomiseen ja kukin osaltaan vastaa yhteisöllisyyden rakentumisesta. Tilanne ei edellytä tieteellistä diskurssia abstraktein käsittein, vaan siinä toimitaan elämänläheisesti. Asioiden käsittelyssä ei tyydytä pinnalliseen, yleisluontoiseen toteamiseen, vaan työ on tavoitteellista, kuitenkin vapaassa jopa luovassa ilmapiirissä tapahtuvaa. (Kurki 2002, 49.)

Perhepalvelutyötä on pyritty kehittämään perheitä tukevin yhteistyömuodoin. Moniammatillisuus on Sirviön (2006, 33-37) mukaan ollut jo kauan periaatteena, mutta käytännössä se on jäänyt ideologisen puheen tasolle, ts. kehittämättä. Syynä tähän tutkija pitää sitä, ettei työntekijöillä ole riittävästi teoreettista tietoa moniammatillisesti toimivasta yhteistyöstä. Se, mikä on tapahtunut periaatteen soveltamiseksi käytäntöön, on ollut vain nimen vaihtoa entisille työmuodoille. Tutkijan käsitys on, että sosiaali- ja terveystyössä toimitaan lokeroituneina ja keskitytään hoitamaan vain omaa itselle kuuluvaa työtehtävää.

Sirviön kanssa samoihin ajatuksiin tuli Rantala (2002, 188) tutkiessaan, miten perhekeskeisyys-periaate toimii perheen ja ammattilaisten yhteistyönä vammaisten lasten auttamiseksi. Perheen osallistumisen tutkija totesi ”tietyissä määrin” toteutuvaksi, mutta tasaveroinen kumppanuus ammatti-ihmisistä koostuvan yhteisön kanssa siten, että perheiden arkeen liittyvät tarpeet määrittäisivät työskentelyä, on hänen käsityksensä mukaan vielä tavoiteltavissa oleva asia. Rantala (2002, 188-189) toteaa, että perhetyössä pitäisi herätä tutkimaan yhteistyön perusteita ja tukemaan perheitä monitahoisen työskentelyn avulla.

Yhteistyön toimimattomuus käytännön perhepalvelutyössä ilmeni selvästi Sirviön (2006, 87-91) tutkimuksessa. Lapsiperheiden asioita käsittelevät perhepalveluammattilaiset olivat keskenään yhteydessä satunnaisesti. Keskustelut, joita yleensä käytiin puhelimitse, rajoittuivat asiakirjoissa vaadittaviin tietoihin. Joku työntekijöistä ei nähnyt mitään tarvetta työntekijöiden keskinäiselle yhteistyölle. Työntekijät kokivat oman osuutensa ongelmia käsitellessä epävarmaksi ja he pelkäsivät käyttäytyvänsä, lisäkysymyksiä tehdessään, toisia työntekijöitä loukkaavasti. Tutkimuksessa tuli ilmi järjestelmäkeskeisyyteen liittyviä piirteitä, sillä sosiaali- ja terveystuollon organisaatiossa oli keskushenkilöitä, joihin voi ottaa yhteyttä tarvittaessa. Nämä henkilöt eivät välttämättä olleet yhteydessä muihin tämän lapsiperheen kanssa toimiviin henkilöihin. Palautetta työstään työntekijät saivat epäsäännöllisesti esimerkiksi sen suhteen, miten heidän vireille panemansa asia eteni muissa palvelupisteissä.

Vanhempien kanssa työntekijät pitivät palavereja, mutta yhteistyökumppaneina vanhempia ei pidetty. Tapaamisissa edettiin järjestelmäkeskeisesti. Tutkimuksessa tuli ilmi se, että työntekijä-asiakas-suhteessa on merkitystä asiakkaiden koulutuksella ja yleensä heidän sosiaali- ja terveysalaa koskevilla tiedoillaan. Työntekijälle, varsinkin, jos hänen kokemuksensa tässä työssä oli vähäinen, tämä merkitsi haasteita mm. sen suhteen, riittikö hänellä rohkeutta kysyä perheen elämäntilannetta koskevista asioista. (Sirviö 2006, 87-91.) Taanila & Larivaara (2004, 228-229) ovat kiinnittäneet huomiota tähän samaan asiaan. Heidän mielestään vuorovaikutustaidot ovat koetuksella siitäkinyysty, että nykyajan perheet ovat usein hyvinkin tietoisia kriisitilanteisiin joltaneista esimerkiksi yhteiskunnallisista syistä. Perheet saattavat vaatia perhepalveluilta nopeita ja tehokkaita ratkaisuja.

Yhteistyön epäonnistumiset kohdistuvat sekä teoreettisissa perusteissa havaittuihin puutteellisuuksiin että käytännön järjestelyjen heikkouksiin. Huoltajien osallisuus huostaanottotilanteissa näyttää näiden tutkimustietojen perusteella edellyttävän sekä perhepalveluammattilaisten keskinäisen että perhepalveluammattilaisten ja huoltajien kesken tapahtuvan yhteistyön parantamista.

3.3 Teini-ikäisten huoltajille kohdistuva tuki

Kuten alussa todettiin, teini-ikäisten määrä huostaan otettavien nuorten joukossa on erityisen suuri. Vilppola (2007, 198-202) kritisoi koulussa tapahtuvaa vanhempien ja koulun oppilashuollon välistä yhteistyötä kriisiperheitä tuettaessa. Vilppola kuvaa reaalipedagogista toimintaprosessia sosiaalipedagogisen työn sovelluksena koulutuksesta syrjäytymässä olevien nuorten kokonaisvaltaisessa kuntoutuksessa. Tutkimukseen kuuluvien oppilaiden perheet ovat Vilppolan mukaan ns. harmaan alueen perheitä, joilla on vaara ajautua kriisiin sosiaalisten, taloudellisten, mielenterveydellisten ja muiden vastoinkäymisten takia, ja joista perhe ei selviydy itse. Vilppolan mukaan tällaisten perheiden ryhmä on kasvava. Tutkijan käsitys on, ettei koulun oppilashuolto toimi. Siltä puuttuu kyky tehdä kokonaisvaltaista, perhekeskeistä, moniammatillista yhteistyötä. Perinteinen tapa on, että asiantuntijat laativat suunnitelmat perheiden tueksi arvioidessaan itse myös tuen tarpeen. He myös vastaavat tuen toteutumisesta. Tällainen toimintatapa korostaa ammatti-ihmisten roolia. Vanhempien ja nuorten omat mielipiteet jäävät taka-alalle.

Vilppola (2007, 201-202) pitää ohjaavaa perhekeskeistä työtä suositeltavana, koska siinä korostuvat vanhempien ja nuorten näkemykset voimavaroina, hehän toimivat arkikäytäntöjensä asiantuntijoina. Perhetyö aloitetaan heti vaikeuksien ilmetessä ja siinä toimitaan siten, että perhettä tuetaan kokonaisvaltaisesti. Tutkija sanoo, että ohjaavassa perhekeskeisessä työskenteilyssä tavoitteena on saada aikaan muutoksia perheen toiminnassa vaikeuksien vähentämiseksi. Kun jossain suhteessa onnistutaan, aiheuttaa se toivoa myös toisten ongelmia aiheuttavien tekijöiden muuttumiseen. Vilppolan tutkimus osoitti, että perhetyö näin toteutettuna pystyi tukemaan vanhemmuutta ja helpottamaan oppilaiden koulunkäyntiä.

Vilppola (2007, 201-202) näkee, että sosiaalipedagogisessa ajattelussa arki, subjektiivisuus ja elämänhallinta kiinnittävät huomion reaali maailmaan, jossa ihmiset elävät. Ohjaavan perhetyön päämääränä on tukea perheitä omin voimavarojen tapahtuvaan muutokseen ja ohjata itsenäiseen selviytymiseen. Tämä edellyttää intensiivistä työtä, jossa otetaan huomioon tuettavien omat mielipiteet. Keskeiseksi päämääräksi nousee perheiden ohjaaminen käyttämään yhteiskunnan yleisiä auttamispalveluja, perheen sisäisen vuorovaiku-

tuksen kehittäminen toimivammaksi ja perheen itsenäisen selviytymisen tukeminen. Tällöin työskennellään intensiivisesti tukemalla vanhemmuutta ja nuorten itsenäisyyspyrkimyksiä. Tämä heijastuu myöhemmin elämänhallinnan alueelle ja vahvistaa perheen kykyä kohdata tulevaisuudessakin erilaisia kriisitilanteita. Vilppola tähdentää näissä johtopäätöksissään käsityksiä, jotka ovat yhteneviä osallisuuden, voimaannuttamisen, osallistamisen ja yhteisöllisyyden kanssa.

Ajankohtaista tietoa teini-ikäisten huoltajille kohdistuvasta tuesta saa Ängeslevän (2011) kirjoittamasta artikkelista ”Painajainen perheessä”. Siinä kuvataan pahoinvoinnin, huostaanoton tasolle asti yltäneenä, ongelmia kahden nuoren ja heidän äitiensä kokemina. Nämä nuoret ovat ajautuneet kriisiin murrosikäisinä niin, että vanhemmilta ovat ”loppuneet konstit” ja äidit ovat pyytäneet apua lastensuojelusta. Yrityksistä huolimatta näiden nuorten ongelmia ei ole pystytty riittävästi ratkomaan. Toinen heistä on kuitenkin suorittanut koulutettavaksi, toinen on saanut rikossyytteitä ja hän käy ammattikoulua satunnaisesti.

Ängeslevä (2011) sanoo, että nuorten ja nuorten äitien kokemukset perhepalveluista ovat negatiivisia.” Apu on ollut pirstaleista, näennäistä ja liian kallista veronmaksajille. Koulu, nuoriso- ja sosiaalityö toimivat irrallisina, apua saa sieltä täältä, ketä se auttaa, mielenterveysongelmiin ei saa asiantuntevaa apua eikä sosiaalityöntekijöillä ole pätevyyttä päihdeongelmaisten kohtaamiseen”. Artikkelissa haastateltu nuorisopsykiatrian professori, Marttunen, sanoo, että eri alojen asiantuntijoiden pitäisi muodostaa jo varhain verkosto, joka työskentelee nuoren auttamiseksi hänen omassa ympäristössään. Vanhempia ei pidä syrjäyttää hoidosta, vaikka he turvautuvat lastensuojeluun. Yhden sosiaalityöntekijän pitäisi kulkea nuoren rinnalla niin pitkään kuin mahdollista. Hoidon pitäisi olla suunniteltua ja päämääränä pitäisi olla terve nuori. Vaikka Ängeslevän artikkelissa on kyse vain kahden perheen kokemuksista, se on kokemuseräisenä tietona arvokasta.

Tilastokeskuksessa vuonna 2011 julkaistu tutkimus yhteiskunnan järjestelmien ulkopuolelle syrjäytyneistä nuorista, joita on nyt lähes 50 000, vahvistaa tukitoimenpiteiden riittämättömyyden. Tutkija Myrskylä toteaa, että n. 15 000 nuorta jää joka vuosi jatko-opintojen ja työelämän ulkopuolelle. Yhteiskunta

ei kykene auttamaan riittävästi näitä nuoria. Koskettava tieto on, että neljäsosalla syrjäytyneistä nuorista on huostaanottotausta. Nuorilla on ollut vaikea lapsuus, koti on hajonnut, vanhemmat ovat vähän koulutettuja, syrjäytyneitä ja viidenneksellä vanhemmista on rikosrekisteri. (Vainio 2011.)

Näyttää siltä, ettei korjaavilla toimenpiteillä kyetä saavuttamaan sitä tavoitetta, että huostaanotetut nuoret tai, ainakin nykyistä suurempi osa heistä, pääsisi aloittamaan vastuunalaisena kansalaisena elämisen. Tätäkin taustaa vasten huostaanoton ennaltaehkäisy on merkittävä. Edellä jo esitettyä toteamusta tukee myös tämän alaluvun sisältö so. että teoreettinen tutkimustieto ja käytännön kokemukseen perustuva tieto paljastavat lasten ja nuorten auttamisessa käytettävien menetelmien toimimattomuutta. Tietoa tilanteen korjaamiseen on. Molemmilta puolilta, sekä teoriasta että käytännöstä, tulee perhepalvelujen parantamiseen liittyviä haasteita.

3.4 Kokemuksia osallisuudesta

Rovaseudulla käynnistettiin vuonna 2004 lastensuojelun kehittämiskeskushanke, jonka yhteydessä tutkittiin osallisuutta lastensuojelun työprosesseissa. Hankkeen lähtökohtana oli, samoin kuin tässä opinnäytetyössä, huoli lasten ja nuorten pahoinvoinnista ja kuntien niukkenevista voimavaroista. Hankkeessa haluttiin saada tietoa siitä, millaisen vuorovaikutuksen ja tiedon avulla osallisuus tulisi paremmin huomioiduksi ja asiakas voisi tuntea tulevansa osalliseksi. Tavoitteena oli myös lastensuojelun työkäytäntöjen ja menetelmien kehittäminen. Tiedon tarve koettiin sekä ennaltaehkäisevässä että korjaavassa työssä. Asioita käsiteltiin ammattilaisten ja asiakkaiden muodostamissa ryhmissä. Ryhmiä oli kahdeksan ja ne kokoontuivat yhteensä 40 kertaa. Hanke kesti noin seitsemän kuukautta. (Laitinen-Ojaniemi & Tallavaara 2007, 11-17.)

Tavoitteena oli saada käytäntöön perustuvaa tietoa sekä asiakkailta että ammattilaisilta. Ammattilaisia kehoitettiin rohkaisemaan asiakkaita keskusteluun mm. siten, että valittiin keskustelua herättäviä aiheita. Haluttiin purkaa valta-asemia ja raja-aitoja. Lisäksi ammattilaisia kehoitettiin jakamaan asiantuntijuutta ja kyselemään asiakkailta heidän kokemuksistaan lastensuojelun käytänteistä. Asiakkaiden toivottiin olevan ammattilaisten yhteistyökumppa-

neita ja toivottiin, että asiakkaiden mielipiteet tulisivat kuulluiksi. (Laitinen ym. 2007, 14.)

Hankkeen päätösseminaarissa otettiin pääteemaksi asiakkaiden osallisuus. Asiakkaiden kokemusten mukaan heidän vaikuttamismahdollisuutensa olivat vähäiset. Asiat tuotiin heille valmiiksi päätettyinä. Työskentely koettiin asiantuntijakeskeiseksi. Asioita käsiteltiin monissa eri palvelupisteissä. Tämä herätti asiakkaissa epäluottamusta asioiden oikeellisuuden suhteen. Asiakkaat kokivat epävarmuutta, koska heille tulevissa tiedoissa oli ristiriitaisuuksia. Heidän käsityksiään ei aina huomioitu, vaan niitä käsiteltiin stereotyyppisesti. Ammatillaiset pitivät omia tietojaan tosiasioina, joiden tulkinnasta tuli erimielisyyksiä. Kun asiakkaat kokivat luotettavan tiedon saannin vaikeaksi, turhautuivat he tiedon tuottamiseen. Verkossa työskentely ei parantanut tätä asiaa. (Laitinen ym. 2007, 17,110-112.)

Ammattilaiset puolestaan kokivat työnsä liian monitahoiseksi. Yhteistyö ammattilaisten kesken on heidän mielestään tärkeää, mutta aikaa vievää. Kun asioita käsitellään monissa palvelupisteissä, työllistyvät ammatillaiset relevanttien tietojen seulonnasta ja palvelujen organisoimisesta. Kohtaamiset asiakkaiden kanssa jäävät ohuiksi. Verkostotyötä ei saatu toimimaan toivotulla tavalla. Epäkohdaksi huomattiin mm. se, etteivät asiakkaat kyetse tuomaan riittävästi asioitaan esille ammattilaisten kesellä. (Laitinen ym. 2007, 100.)

Huostaanottoja käsiteltäessä ilmeni, että eri osapuolet toivovat varhaista asiointiin puuttumista. Se, miten tilanteessa toimitaan, esimerkiksi se, kuka ilmoituksen tekee, on arka asia. Ahdistusta koettaessa ammatilliselta edellytetään asiantuntevaa ammattitaitoa. Kun tavoitteena on se, että asiakas kokee mahdolliseksi osallisuutensa, on ammattilaisen pyrittävä hahmottamaan kokonaistilanne ja luotava luottamusta herättävä ilmapiiri. Erityisen tärkeäksi tämä koettiin silloin, kun ollaan ääritilanteessa, joka saattaa johtaa vaikeneamiseen, vetäytymiseen tai aggressiivisuuteen. Kumpikin osapuoli koki tärkeäksi erityisosaamisen. Asiakas olisi huomattava ei vain ongelmatapauksena, vaan asiakas olosuhteittensa ympäröimänä. (Laitinen ym. 2007, 127-139.)

Hankkeessa saatiin monipuolista tietoa lastensuojelutyön parantamiseksi myös huostaanottojen ennaltaehkäisyä varten. Sosiaalityön keskeiseksi tavoitteeksi koettiin muutoksen aikaansaaminen. Asiakkaan oma aktiivisuus on tässä asiassa oleellinen. Palvelujärjestelmien tulisi kehittyä niin, että ne mahdollistavat perheen oman aktiivisen hakeutumisen palvelujen piiriin. Alkuarviointi asiakkuudesta olisi tehtävä eri vaihtoehtoja puntaroiden. Lastensuojelun ulkopuoleltakin saatava apu olisi huomioitava. Lastensuojelu on rajalla olemista tämän hetkisen tilanteen ja tavoiteltavan tilanteen välillä. Osallisuuden kokeminen on muutosta haastava ja muutos edellyttää yhteistyötä turvallissa ilmapiirissä. (Laitinen ym. 2007, 127-139.)

Asiakkaan osallisuus lastensuojelun työprosesseissa osoittautui sekä ammattilaisten että asiakkaiden kokemusten mukaan vähäiseksi. Tutkimus teki kuitenkin tehtävänsä ja täytti tarkoituksensa tuomalla selkeästi esiin epäkoh-tia ja niiden myötä parannusehdotuksia. Asiakkaat eivät kokeneet, että heillä olisi ollut mahdollisuus olla osallisia, toimia ja vaikuttaa kyseessä oleviin asi-oihin. Tasavertaista osallisuutta yhteisön jäsenyyteen ei muodostunut. Yrityk-sistä huolimatta osallistaminen ei onnistunut. Konkreettisenä toimenpiteenä Rovaseudun lastensuojelun kehittämiskeskus-hankkeesta oli perhesosiaali-työn yksikön perustaminen, jonka piiriin kuuluu myös ehkäisevä perhetyö. Sen puitteissa tarjotaan perhepalveluja ilman lastensuojelun asiakkuuttakin. (Laitinen ym. 2007, 140.)

3.5 Asiantuntijuus osallisuutta tuettaessa

Asiantuntijuutta hahmotetaan vertikaalisena ja horisontaalisena. Vertikaalisel-la asiantuntijuudella tarkoitetaan sitä, että ammattilainen kehittyy koulutuk-sensa ja kokemuksensa avulla yhä taitavammaksi juuri tällä omalla osaami-sensa alueella. Huoltajien osallisuutta huostaanoton ennaltaehkäisyssä tuet-taessa erityisosaaminen on Rovaseudulla saatujen tutkimustulosten mukaan toivottua (Laitinen ym. 2007, 127-139.) Toisaalta voi kuitenkin käydä niin, ettei vertikaalisesti toimiva ammattilainen kykenekään näkemään omien asi-antuntijarajojensa ulkopuolelle.

Horisontaalisella asiantuntijuudella tarkoitetaan uudenlaista asiantuntijuutta, jossa osaamisen reviierejä puretaan ja asiantuntemusten välisiä rajoja ylite-tään. Hoitotapahtuma koetaan ohjaavaksi, rajoja ylittäväksi. Myytti siitä, että

uudet ratkaisut ja oivallukset olisivat vain joidenkin asiantuntijoiden ideoimia, on hylätty. Innovaatiot syntyvät monitahoisen verkoston ja yhteisöllisen vuorovaikutuksen tuloksena. (Aaltonen 1999, 77.) Horisontaalinen asiantunteemus on luonteeltaan laaja-alaisempaa ja soveltuu monijäseniseen yhteistointintaan. Se on yhteisöllisyyden kokemusta vahvistavaa.

Horisontaalisessa asiantuntemuksessa tulee keskeiseksi suuntautuminen uudenlaiseen, ei kenenkään reviirille sijoittuvaan ratkaisujen tuottamiseen. Yksilösuorituksiin tai koulutukseen pohjautuvaan ammattihierarkiaan lukeutuva asiantuntijuus koetaan enemmän rajoittavaksi kuin uusia ratkaisuja synnyttäväksi. Horisontaalisessa asiantuntijuudessa korostuu sosiaalinen yhteistointiminta ja tavoitteena on asioiden tarkastelu eri näkökulmista tasavertaisesti, uusiakin innovaatioita herätellen. (Aaltonen 1999, 77.) Nämä periaatteet käytäntöön sovellettuina ovat myös vahvistamassa yhteisöllisyyden kokemusta.

Ritala-Koskisen (2001, 178-181) tutkimuksessa yhteistyö ammattilaisten ja vanhempien kesken osoittautui yksisuuntaiseksi. Ritala-Koskinen totesi haastattelujensa perusteella, samoin kuin Sirviö (2006, 36) ja Vilppola (2007, 198-202) ovat todenneet, että asiantuntijat ohjaavat tahdottomia asiakkaita, selvittävät ongelmien laadun ja vakavuuden sekä määrittävät, mitä ongelmien ratkaisemiseksi pitäisi tehdä. Näin menetellen asiantuntijuuteen kytkeytyy valta ylhäältä alaspäin suuntautuvalla tavalla. Tämä tuli ilmi myös Rovaseudulla järjestetyssä hankkeessa (Laitinen ym. 2007, 127-139). Postmodernissa asiantuntijuudessa auktoriteettirooli ei ole niin ilmeinen. Asiantuntijat myöntävät, että ongelmien yhteyteen liittyy monta todellisuutta, joten ratkaisumahdollisuuksiakin on useita. Ritala-Koskinen (2001, 171) huomauttaa vielä, ettei modernia ja postmodernia asiantuntijuutta pidä käsittää toistensa vastakohtina eikä toisiaan ajallisesti seuraavina. Aikakaudet eivät muutu hetkessä.

Sirviön (2006, 36) mukaan sektorirajat ylittävä, voimavaroja yhdistävä työote liittyy asiantuntijuus-käsitteen muutokseen. Asiantuntijuus ei ole pysyvä ominaisuus, mikä on saavutettu koulutuksen ja pitkän työkokemuksen kautta. Asiantuntijuus liittyy työntekijän toimintatapaan. Asiantuntijuus merkitsee jatkuvaa ongelmanratkaisuprosessia, työskentelyä omien kykyjen ylärajoilla, itsensä ylittämistä. Toisen työlle on ominaista jatkuva kehittyminen, toinen pitäytyy rutiineissa. Edellinen investoi henkisiä resurssejaan uusiin haastei-

siin ja syventää pätevyyttään, jälkimmäinen pyrkii ensisijaisesti vain suoriutumaan työstään.

Huoltajien osallisuutta tuettaessa asiantuntijuus jakautuu jokaiselle osanottajalle. Tärkeää on huomata, että huoltajat koetaan oman elämänsä asiantuntijoiksi. Osanottajien kokoontuessa yhteisöllisesti toimivaan tilanteeseen kukin vastaa omasta asiantuntemuksestaan väheksymättä muita. Parhaimmillaan huostaanoton ennaltaehkäisyssä toimitaan sekä vertikaalisesti että horisontaalisesti yhteisen ongelman ratkaisun löytymiseksi. Kaikkien osanottajien asiantuntemus on silloin arvokas.

Rovaseudun lastensuojelun kehittämiskeskus-hankkeessa koettiin asiantuntijuus tärkeäksi nimenomaan ehkäisevässä lastensuojelutyössä. Esimerkiksi silloin, kun lähellä aikuisikää olevat teinit ovat lastensuojelun asiakkaina. Perhepalveluammattilaiset joutuvat tarkistamaan työprosessejaan. Vakiintuneita työtapoja ja -kulttuuria on arvioitava kriittisesti ja etsittävä vaihtoehtoja. Osallisuuden kokemus huostaanoton ennaltaehkäisyssä vaatii Rovaseudulla saatujen kokemusten perusteella sekä koulutukseen että työkokemukseen perustuvaa asioiden hoitoon paneutuvaa asiantuntemusta. (Laitinen ym. 2007, 136-137.)

3.6 Huoltajien aktiivisuus osallisuuden edellytyksenä

3.6.1 Huoltajien aktiivisuuden tasot huostaanoton ennaltaehkäisyssä

Huoltajien osallisuuteen huostaanoton ennaltaehkäisyssä liittyy sekä huoltajien aktiivisuus olla osallinen että ammattilaisten aktiivisuus osallistamiseen. Yhteisöllisyys edellyttää kummankin osapuolen aktiivisuutta toimia yhteisesti ongelman ratkaisemiseksi. Sirviö (2010, 131) pitää tärkeänä erottaa osallisuus-käsite osallistuminen-käsiteestä. Osallisuudessa ihminen kiinnittyy yhteisöönsä, osallistumisessa ihmisellä on toiminnallinen, mukanaolemisen rooli. Huoltajien osallistuessa huostaanoton ennaltaehkäisyyn se merkitsee heille pitkäaikaista, laaja-alaista, jatkuvaa sekä omaa että palvelutoimintaa arvioivaa ja kehittävää roolia. Suhonen (2007, 40-41) pitää osallisuutta vahvasti kokemuksellisena ja hän tähdentää osallisuuteen sisältyvää sitoutumisen vaatimusta. Osallisuus on syvällisempää kuin osallistuminen.

Huoltajien osallisuutta huostaanoton ennaltaehkäisyssä voidaan Sirviön (2010, 130-133) mukaisesti kuvata nelitasoisesti. Mukanaolon-tasoa voidaan nimittää velvollisuustasoksi. Siinä huoltajat ovat mukana, koska heillä on siihen velvollisuus. Huoltajat ovat passiivisia, he ottavat vastaan ehkä jo edeltäkäsintietävänsä perhepalveluammattilaisen esitykset kyselemättä perusteita tai vaihtoehtoja. Myös ammattilainen toimii asiakeskeisesti, velvollisuuttaan osoittaen. Huoltajien käsitykset hän sivuuttaa vähäarvoisina tai pitää niitä häiritsevinä.

Osatoimijuus-tasolla huoltajat ovat edellistä tasoa aktiivisempia, mutta kiinnittävät huomionsa ensisijaisesti siihen, että tilanne ammattilaisten kanssa sujuu ilman konflikteja. Huoltajuus-asiaa käsitellään pintapuolisesti, ohjeet jäävät yleisluonteisiksi ja huoltajien päätettäväksi jää se, muutetaanko elämäntapoja huoltajuuden parantamiseksi. Sitoutumisen-tasolla huoltajat tiedostavat mukanaolemisensa merkityksen lastensa huostaanoton ennaltaehkäisyssä. He ovat kiinnostuneita kuulemaan eri vaihtoehtoja ja haluavat osallistua päätöksen tekoon. Huoltajat myös kykenevät arvioimaan elämäntilannettaan huostaanoton ennaltaehkäisyn edellytysten mukaisesti. (Sirviö 2010, 130-133).

Vastuunoton-tasolla huoltajat ovat valmiita keskustelemaan eri vaihtoehtoista sekä esittämään omia käsityksiään siitä, mitä haasteita huostaanoton ennaltaehkäisy asettaa heidän elämälleen. Huoltajilla on rohkeutta asettaa ammattilaisten käsitykset keskustelun alaisiksi. He haluavat tehdä päätöksiä ja arvioida kykyään pitää päätöksiään. Huoltajat tiedostavat omat voimavansa ja arvostavat niitä. He kokevat itse asettamansa tavoitteet merkitykselliseksi. Huoltajat myös odottavat ammattilaisten taholta arvostusta. Sitoutumista huoltajuuden parantamiseen pidetään molempien osapuolien taholla mahdollisena. (Sirviö 2010, 130-133).

Sirviö (2010, 131) sanoo, että osallisuuteen vaikuttavat monet huoltajiin liittyvät tekijät, kuten esimerkiksi koulutus, ikä ja sukupuoli. Aaltosen (2004, 176-177) mukaan perheen osallisuus perhepalveluiden käytännöissä on herättänyt sosiaali- ja terveysalalla toimivien henkilöiden keskuudessa kritiikkiä. Käsitteet osallisuus ja osallistuminen ovat hankalasti määriteltäviä ja sidok-

sissa moniin muihin käsitteisiin, esimerkiksi autonomia, kompetenssi, kyvykkyys ja itsemääräämisoikeus. Aaltonen, kuten Sirviökin, sanoo, että vanhempien halukkuus osallisuuteen riippuu paljolti siitä, miten kyvykkäitä he ovat esimerkiksi ikänsä, koulutuksensa, kielellisen rajoittuneisuutensa, fyysisen tai psyykkisen terveydentilansa ja perheympäristössä vallitsevien elämänasenteiden muuttumisen suhteen.

Yhtenä kritiikkiä aiheuttavana asiana pidetään sitä, että keskustelut osallisuudesta ovat pääsääntöisesti lähteneet liikkeelle tavoitteesta muuttaa julkisia käytäntöjä asiakaskeskeisemmiksi, on siis toimittu ylhäältä alaspäin. Asiakkaiden näkökulmat halukkuudesta osallisuuteen ovat jääneet vähemmän kiinnostaviksi. Se vähä, mikä on saatu tässä asiassa selvitetyksi, kertoo asiakkaan halukkuuden riippuvan paljolti siitä, millaiset vuorovaikutustaidot asiakastilanteessa olevalla ammattilaisella on. (Aaltonen 2004, 179.)

3.6.2 Osallisuus oikeutena ja velvollisuutena

Osallisuus terveyttä edistävänä tekijänä on koko yhteiskunnan asia. Huoltajien osallisuudelle huostaanoton ennaltaehkäisyssä yhteiskunta luo puitteet ja mahdollisuudet tarjoamalla lakisääteisiä palveluja ja sosiaaliturvaa. Yhteisöllisesti toimien luodaan mahdollisuuksia vaikuttamiseen, kuulluksi tulemiseen ja aktiiviseen kansalaisuuteen. Yksilötasolla osallisuus vahvistaa identiteettiä, minuuden perustaa, ja elämönhallinnan valmiuksia. (Koskinen-Ollonqvist ym. 2009, 31.) Terveysten edistämisen perusajatuksena on, että ihminen käyttää hänelle suotuja mahdollisuuksia valintojensa tekemiseen ja oman elämänsä subjektina toimimiseen Pietilä (2010, 11-15).

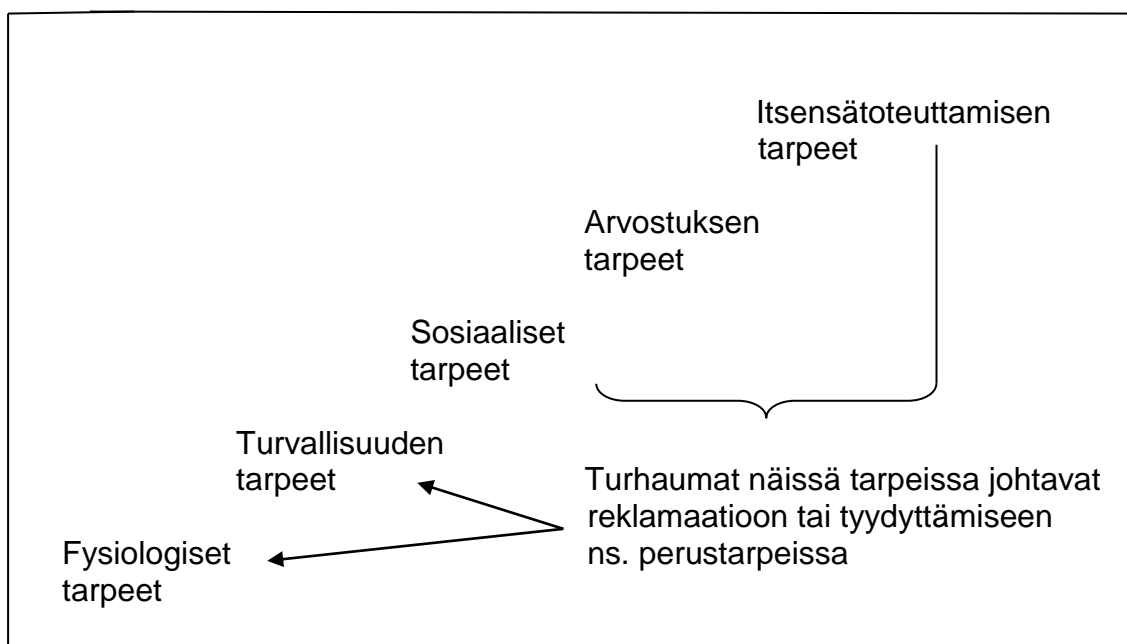
Osallisuuden yhteiskunnallisen syntymekanismin tarkastelussa korostuu mahdollisuuksien tarjonta. Osallisuudessa on oikeuksia. Toisaalta tarjouten vastaanottajana huostaanoton uhan alla olevien lasten huoltajat ovat sidoksissa ympäröivään yhteisöön. Yhteisö arvoineen, normineen ja järjestelmineen määrittää mahdollisuuksien rajoja. Terveysten edistämisessä edellytetään aktiivisuutta omien voimavarojen käyttöön ottamisessa (Pietilä 2010, 11-15). Osallisuuteen sisältyy myös velvollisuuksia.

Huoltajien osallisuus huostaanoton ennaltaehkäisyssä on monitahoinen asia. Kriisitilanteeseen ajautunut perhe on motiiveineen ja niistä seuraavine tarpei-

neen vaikuttamassa asioihin, jotka ovat tunnelatautuneita, ja siitäkin syystä vaikeasti selvitettäviä. Tässä opinnäytetyössä kiinnitetään huomio siihen, että, kuten edellä todettiin, osallisuus terveyttä edistävänä tekijänä on sekä huoltajille että perhepalveluammattilaisille tunnetasoinen. Siksi tämän tutkimuksen kokonaisuutta hahmotetaan vielä Maslowin tarvehierarkian mukaisesti.

3.6.3 Tarvehierarkia aktiivisuutta arvioitaessa

Vuorinen & Tuunala (1995, 148-150) kuvaavat Maslowin motivaatioteoriaa, jolle tarvehierarkia perustuu. Maslow on julkaissut teorian vuonna 1943 tutkimuksessaan "A Theory of Human Motivation". Teorian ydin on siinä, että ihmisellä on motiiveja, jotka ilmenevät tarpeina ja ihminen etsii tyydytystä tarpeilleen. Routamaa (2002, 41) kuvaa tarvehierarkiaa kuvion muodossa.

KUVIO 1. Maslowin tarvehierarkia (Routamaa 2002, 41)

Alinna ovat perustarpeet so. fysiologiset ja turvallisuuden tarpeet, sitten kolme yleisimmin tarkasteltavaa tarvetta so. sosiaaliset, arvostuksen ja itsensä toteuttamisen tarpeet ja ylinnä eettiset ja esteettiset tarpeet. Tarpeiden keskinäinen painotus ja järjestys on yksilöllinen kysymys ja ne voivat vaihdella elämäntilanteen ja elämänvaiheen mukaan. Oleellisena Routamaa pitää sitä, että eri tarpeiden tyydyttymättömyyden eli turhauman ihmiset ilmaisevat eri

tavoin. Sosiaalisten, arvostuksen ja itsensä toteuttamisen tarpeet tyydyttymättöminä voivat johtaa reklamaatioon tai tyydyttämiseen ns. perustarpeissa.

Turhaumien aiheuttajina mainitaan monissa yhteyksissä turvallisuuden tarpeiden, joihin yhdistetään rakkauden, yhteenkuuluvuuden, liittoutumisen sekä seksuaalisuuden tarpeet, ja arvostuksen tarpeiden tyydyttymättömyyttä. Turvallisuuden ja varmuuden tavoittelu esimerkiksi työn suhteen korostuu nykyisessä epävakaassa työelämässä. Sopeutuminen epävarmuuteen saattaa ylittää sekä yksilön että perheen sietokyvyn. Rakkauden, yhteenkuuluvuuden ja liittoutumisen sekä seksuaalisuuden tarpeet voivat voimakkuudessaan ylittää fysiologiset perustarpeet ja johtaa sairaalloiseen elämäntapaan esimerkiksi ali- tai ylivitsemukseen. Näiden tarpeiden tyydyttymättömyys voi johtaa myös yksinäisyyteen, sosiaaliseen ahdistuneisuuteen ja masennukseen. (Maslow` s hierarchy of needs, 2010.)

Tämän opinnäytetyön kannalta on oleellista huomata se, että turhauman so. lasten huoltajuuteen liittyvän epäonnistumisen huoltajat ilmaisevat eri tavoin. Ilmaiseminen riippuu siitä, minkä tarpeen tyydyttymättömyydestä on kysymys sekä siitä, missä elämäntilanteessa ja elämänvaiheessa huoltajat ovat. Tämä selittää myös sitä, että huoltajat yksilöinä aktivoituvat eritasoisesti olemaan osallisia huostaanoton ennaltaehkäisyssä.

Routamaa (2002, 40) toteaa, että tarpeiden voidaan katsoa muodostavan hierarkian siinä mielessä, että alemmat tarpeet tyydyttyessään lisäävät tyytyväisyyttä ja aikaansaavat siten motivaatiota. Tätä opinnäytettä ajatellen näyttäisi Routamaan mukaan siltä, että kun tavoitteena on huoltajien osallisuus ottaa vastuu lastensa kasvun ja kehityksen turvaamisesta, kysymys on ylemmän tason tarpeen tyydyttämisestä. Alemman tason tarpeiden pitäisi olla tyydyttyneitä kyseistä päätöstä tehtäessä, mikä herättäisi motivaation myös huoltajien päätöksen pitämiseen ts. vastuun kantamiseen.

Aluksi tarvehierarkia käsitettiin niin, että perustarpeet tulee tyydyttää ensin, jonka jälkeen ihminen alkaa etsiä tyydytystä korkeammille tarpeille. Maslow totesi myöhemmin itsekkin, ettei tarpeiden tyydytys etene välttämättä hierarkisesti, vaan mikä tahansa tarve voi korostua riippumatta muiden tarpeiden tilasta. Tarvehierarkiaa on kritisoitu sittemmin monista eri syistä. Kriitikot epäilevät esimerkiksi teorian soveltuvuutta kulttuuritaustoiltaan erilaisiin ihmi-

siin. Teoria on myös amerikkalaisen syntyperänsä mukaisesti individualismia korostava, eikä ole varauksettomasti sovellettavissa mihin tahansa yhteiskuntaan. (Vuorinen & Tuunala 1995, 149.) Tarkasteltaessa huoltajien motiiveja ehkäistä lastensa huostaanotto on pidettävä mielessä heidän erilaisuutensa syntyperän ja kulttuuritaustan suhteen (Tapaninen 2010, 53-55). Joillekin huoltajille lasten joutuminen huostaanotetuksi voi olla jopa toivottu, kun taas joillekin häpeää ja ahdistusta aiheuttava tilanne.

Routamaa (2002, 40) ei kiellä kritiikkiä, mutta toteaa, ettei kukaan vielä ole todennut tarvehierarkian toimimattomuutta. Hänen käsityksensä on, että kritiikkiä aiheuttaa ymmärtämättömyys ihmisen arkisen käyttäytymisen ja tarvehierarkian dynamiikan suhteen. Routamaa (2002, 40) pahoittelee, että motivaatio- ja tervemallit, jotka ovat yksi näkökulma ihmisen käyttäytymisen ymmärtämiseen, ovat jääneet liian vähälle huomiolle. Routamaan mielestä niitä liian vähän sovelletaan käytännön tilanteisiin. Tarpeiden tyydyttymättä jäämisen, frustraation, ja käyttäytymisen yhteyden oivaltaminen ja opiksi ottaminen voisi pelastaa ongelmatilanteilta ja helpottaa monien jaksamista.

Tarvehierarkian ymmärtämisellä, vaikkapa pääpiirteittäisesti, on huostaanottoprosessissa merkitystä. Tunnetasoinen kokemus siitä, että on mahdollisuus olla osallinen, toimia ja vaikuttaa tasaveroisena jäsenenä yhteisössä, jossa ollaan tekemässä kaikkia osapuolia koskettavaa päätöstä, lähestyy turvallisuuden tarpeita, sosiaalisia tarpeita, arvostuksen tarpeita, jopa itsensä toteuttamisen tarpeita. Maslowin teorian mukaisesti ajateltuna tarpeet ja niiden tyydyttyminen ovat oleellisena osana perhepalvelutyössä.

Työ eri osapuolten kesken on parhaimmillaan tyydyttävää, oman arvon tunteita nostattavaa ja palkitsevaa. Onnistuminen huostaanoton ennaltaehkäisyssä on kaikille osapuolille ylimpienkin tarpeiden tyydyttämistä, millä on pitkäkestoista merkitystä inhimillisistä tekijöistä taloudellisiin tekijöihin asti. Routamaan (2002, 40) käsityksen mukaisesti ajatellen tällä olisi merkitystä motivaation lisäämiseen esimerkiksi yhteiskunnallisiin epäkohtiin puuttumiseen entistä määrätietoisemmin. Silloin tavoiteltaisiin myös terveyden edistämiseen sisältyvien periaatteiden toteutumista.

4 TERVEYTTÄ EDISTÄVÄ VERKOSTOTYÖ HUOLTAJIEN OSALLISUUTTA PAINOTTAVASSA PERHEPALVELUSSA

4.1 Terveyttä edistävän verkostotyön periaatteita

Honkanen (2010, 213-227) pitää terveyttä edistävän verkostotyön perustana terveyden edistämisen perusasiakirjaa, jossa Ottawa Charter for Health Promotion (WHO 1986) mukaan tavoitteena on terveellisen yhteiskuntapolitiikan kehittäminen. Lisäksi perusasiakirjassa korostetaan terveellisen ympäristön aikaansaamista, yhteisöjen toiminnan tehostamista, henkilökohtaisten taitojen kehittämistä ja terveystalvelujen uudistamista. Terveyttä edistävässä verkostotyössä toiminta on sektoreiden rajat ylittävää, esimerkiksi sosiaali- ja terveystalveluorganisaatioiden sekä kouluyhteisöjen kesken tehtävää yhteistyötä. Verkostoituneessa yhteistyössä ammattilaiset toimivat tavoitteellisesti ja vastaavat oman alansa erityisosaamisesta.

Verkostoituminen on toisistaan riippuvaisten yksilöiden, ryhmien tai yhteisöjen sosiaalisten suhteiden järjestäytymistä yhteisten kiinnostusten ympärille. Terveyttä edistävä verkostotyö on eri osapuolia kehittävä oppimisen väline. Kun toiminnassa itsessään saa oppimiskokemuksia, eivät vaatimukset yhteistyön edellyttämien valmiuksien suhteen ole huoltajia enempää kuin ammattilaisiakaan ajatellen, toimintaan osallistumisen esteenä. Yhteistyö, näin menetellen, tuottaa ”synnergiaa”, mikä tarkoittaa lisäpanosta voimavaroihin, mitä ei ehkä syntyisi rinnakkaisesti eri lokeroissa työskennellen. Merkittävää on myös asiantuntemuksen syventyminen horisontaalisesti. (Honkanen 2010, 213-227.)

Terveyttä edistävässä verkostotyössä korostuu Honkanen (2010, 213-227) mukaan suhteiden merkitys yksilölle ja yhteisölle. Asiakkaan sosiaalinen verkosto pyritään ottamaan huomioon eri tilanteissa. Ylhäältä alaspäin suuntautuvan toiminnan, asiantuntijalähtöisen ja ongelmalähtöisen työskentelyn sijaan tavoitteena on löytää ja yhdistää työntekijä- ja läheisverkostojen voimavaroja asiakasta parhaiten palvelevalla tavalla. Näitä periaatteita korostavat, kuten edellä on todettu, tutkijat Sirviö (2010, 136), Ritala-Koskinen (2001, 212-213), Vilppola (2007, 171-176) ja Rantala (2002, 188-189) tutkimustulostensa perusteella perhepalvelujen kehittämistä tarkoittaen.

4.2 Terveyttä edistävän verkostotyön menetelmiä perhepalveluammattilaisten ja huoltajien yhteistyönä

Honkanen (2010, 220-226) esittää, että selkeyttävät verkostopalaverit eli ennakointialogit soveltuvat terveyttä edistävän verkostotyön menetelmiksi. Niillä tarkoitetaan dialogin avulla ratkaisuja etsiviä, menneisyyden sijasta tulevaisuuteen suuntautuneita erilaisten verkostojen yhteistyöpalavereita. Ennakointialogeissa on keskeistä asiakastilanteeseen kokoontuneiden osapuolien ajatukset siitä, mitä jonkin teon tekeminen tai tekemättä jättäminen aiheuttaa. Osapuolet kuulevat muiden ennakkoinnit ja saavat viitteitä siitä, missä suhdeverkossa kukin toimii. Samalla kuulijassa heräävät omat sisäiset dialogit ja hän alkaa tunnustella omaa toimintaansa verkostossa. Keskusteluissa ei puututa siihen, miten toinen toimii, itse kukin pohtii sitä, miten itse toimii ja mitä siitä seuraisi.

Tulevaisuuden muistelupalavereissa pyritään luomaan moniäänisiä, toiveikkaita ja reaalisia suunnitelmia. Jos uuden asian käynnistämiseen liittyy sekavia ja ahdistavia tunteita eikä tiedetä, mitä pitäisi tehdä ja kenen pitäisi tehdä, osanottajat saavat kertoa, mitä edellisissä tilanteissa on koettu ja tältä pohjalta edetään tulevaan tilanteeseen. Kokko (2006) on tutkinut tulevaisuuden muistelu-dialogia asiakkaiden kokemina. Tutkija sanoo dialogisen vuoropuhelun eroavan perinteisestä moniammatillisesta yhteistyöstä, jossa asiakkaiden osallistuminen jää usein pelkän mukanaolemisen tasolle (Kokko 2006, 24). Terveyttä edistävä verkostotyö on Kokon (2006, 24) mukaan tullut entistä tarpeellisemmaksi monisektorisen ja moniammatillisen yhteistyön solmukohdissa. Haastattellessaan asiakkaita, 30 henkilöä kahdeksalla paikkakunnalla, tutkija totesi saamansa aineiston konkreettiseksi ”omalla äänellä” kerrotuksi, aidoksi palautteeksi.

Haastattelun tuloksena Kokko (2006, 164) toteaa perheen kokemukset tulevaisuuden-muistelu-dialogista myönteisiksi. Konkreettisenä hyötynä oli apu elämäntilanteen muutokseen ja itseasetettujen tavoitteiden saavuttamiseen. Arkielämä alkoi sujua paremmin, vuorovaikutussuhteet paranivat ja motivaatio oman toiminnan suhteen aktivoitui. Myönteiseksi koettiin myös kokemukset kuulluksi tulemisesta ja lähiverkoston ja ammattilaisten avusta, mikä tuli nyt näkyväksi. Luottamus omaan selviytymiseen ja asioiden järjestymiseen

sekä voimavarojen vahvistumiseen kasvoi. Myös usko tulevaisuuteen elpyi. Kokon tutkimus tuotti vahvistusta edellä esitettyihin perhepalvelujen parantamiseen tähtääviin ehdotuksiin myös lasten huostaanoton ennaltaehkäisyä ajatellen. Rovaseudun kehittämishankkeessa toteutettu verkostotyö ei kuitenkaan tuottanut toivottua tulosta asiakkaiden kokemusten kannalta. Asiakkaat eivät mielestään saaneet riittävästi tilaa sanomisilleen ja se aiheutti heissä jopa vetäytymistä asiakastilanteesta. (Laitinen ym. 2007, 88).

Arnkil, Erikson & Arnkil (2002, 226) toteavat kunnissa tapahtuvan palveluiden kehittämisen ”sektorikeskeisyyden ja projektien kaaoksen valtaamaksi”. Tekijät ehdottavat näiden sijaan joustavaa verkostointia. Heidän käsityksensä mukaan ”jyrkästi sektorijakoinen palvelu- ja hallintotapa on tullut iltaruskoon”. Seikkula ja Arnkil (2005, 15) suosittelevat dialogista verkostotyötä tilanteisiin, joissa tarvitaan rajanylityksiä eri sektoreiden työntekijöiden kesken sekä yhteistyötä asiakkaiden kanssa. Kun asiakastilanteissa ei yritetäkään määrätä toisten toimivuutta, ei silloin pidetä tarpeellisena edes yhteisen ongelman määrittelyä. Dialogi on avointa. Sosiaalisten verkostojen voimavarat tulevat käyttöön, kun asianosaiset saavat tilaisuuden kuulla ja tulla kuulluiksi. Ennakointialogit ovat osoittautuneet näiden tutkijoiden mukaan tuloksellisiksi kriisisityössä, jossa perheet, lapset ja nuoret, ovat ajautuneet umpikujaan monilta eri suunnilta tulleiden ohjeiden ja toimintatapaehdotusten myötä.

5 SELVITYKSEN TOTEUTUS

5.1 Tarkoitus ja teemojen perustelut

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on selvittää

1. Millaisia käsityksiä kainuulaisilla perhepalveluammattilaisilla on kainuulaisten huoltajien osallisuudesta heidän lapsiaan uhkaavan huostaanoton ennaltaehkäisyssä?
2. Millaisia käsityksiä kainuulaisilla perhepalveluammattilaisilla on kainuulaisten huoltajien osallisuudesta heidän lapsiaan uhkaavan huostaanoton ennaltaehkäisyssä, kun otetaan huomioon huostaanottotilanteeseen liittyviä tekijöitä?
3. Millaisia käsityksiä kainuulaisilla perhepalveluammattilaisilla on kainuulaisten huoltajien osallisuudesta heidän lapsiaan uhkaavan huostaanoton ennaltaehkäisyssä, jos perhepalvelussa painotetaan entistä enemmän terveyttä edistävää verkostotyötä?

Viime aikoina tehtyjen tutkimusten (Sirviö 2006, 139; Vilppola 2007, 198-202; Honkanen 2010, 213-217; Rantala 2002, 188-189; Kokko 2006, 164) tulokset ovat antaneet aihetta johtopäätökseen, että huoltajien osallisuus tulee huomioida entistä painavammin lastensuojelullisissa prosesseissa. Osallisuus on monitahoinen asia, sillä perhe, jonka lapsia uhkaa huostaanotto, on usein ajautunut sekä fyysisen että psyykkisen terveytensä puolesta kriisiin. Koskinen-Ollonqvist ym. (2007, 30-31) ovat tekemiensä selvitysten perusteella päätyneetkin korostamaan osallisuudessa terveyttä edistävää näkökulmaa.

Kainuulaista perhepalvelua pyritään kehittämään huostaanottojen määrän vähentämiseksi (Ylävaara 2008, 263; 2010.) Tehtävä näyttää kuitenkin käyvän vuosi vuodelta yhä haasteellisemmaksi, sillä lastensuojelulliset ilmoitukset lisääntyvät (Kainuun Sanomat, 2011). Kainuu on saanut kiitosta suuntautumisesta korjaavista toimenpiteistä ennaltaehkäiseviin toimenpiteisiin (STM 2010, 251/2010.) Herää kysymys, miten kainuulaisten huoltajien osallisuus huomioidaan huostaanottoja ennaltaehkäistäessä. (PÄÄTEEMA, LIITE 2)

Huostaanottojen lisääntyminen huolestuttaa sosiaali- ja terveystieteellisiä kaikkialla Suomessa. Rovaseudulla huolestuminen johti lastensuojelullisiin toimenpiteisiin kohdistuvan kehittämishankkeen käynnistämiseen. Perustaksi kehittämistoimenpiteille haluttiin kerätä tietoa mm. siitä, miten huoltajien osallisuutta voitaisiin tukea niin, että huoltajat kokisivat tullessaan autetuiksi. Perustaksi tämän tavoitteen saavuttamiselle katsottiin tarpeelliseksi selvittää myös niitä syitä, jotka johtavat lastensuojelulliseen asiakkuuteen. (Laitinen ym. 2007, 13-14.) Syiksi osoittautui samoja tekijöitä, mitä Ritala-Koskisen tutkimuksista (2001, 54-60) ja mitä vuoden 2009 tilastoista on ilmennyt. Näitä samoja syitä ovat havainneet käytännön työssä perhepalveluviranomaiset Takkula (2010), Ylävaara (2010) ja Åstedt (2011) sekä eräät perhepalvelun asiakkaat (Ängeslevä, 2011).

Kainuu on Kaikkosen ym. (2008) tekemän selvityksen mukaan aluetta, jossa kasautuvat lasten ja nuorten huoltajuuteen ongelmia aiheuttavat esimerkiksi työelämän epävakaisuudesta johtuvat tekijät. Tilanteet kuitenkin muuttuvat. On kiinnostavaa tietää, mitä tekijöitä huostaanottotilanteeseen johtaneiden kainuulaisten huoltajien taustalla on nyt, ja miten ne vaikuttavat huoltajien osallisuuteen huostaanottoa ennaltaehkäistäessä. (ALATEEMA 1, LIITE 2)

Sirviön (2006, 33-37, 87-91, 130-133), Vilppolan (2007, 201-202), Rantalan (2002, 188-189), Honkasen (2010, 213-227) ja Kokon (2006, 24) tutkimukset osoittavat, että huoltajien osallisuus lastensuojeluprosesseissa edellyttää aktiivisuutta huoltajien itsensä taholta, mutta myös perhepalvelun osalta. Aktiivinen ote huostaanottoprosessissa ilmenee huoltajien osalta ensisijaisesti käytännön toimintana, esimerkiksi säännöllisenä läsnäolona yhteisissä palavereissa, mutta myös asennoitumisena ja sitoutumisena huoltajuus-asiaan. Perhepalveluammattilaisten osalta aktiivisuus ilmenee mm. siinä, miten he ovat perehtyneet käytäntöjen teoreettisiin perusteisiin. Sirviö (2006, 33-37) pitää yhtenä syynä yhteistyön epäonnistumiseen puutteellista tietoa työn perusteista. Rantala (2002, 188-189) myös tähdentää yhteistyön perusteiden tutkimista. Rovaseudun kehittämishanke paljasti perhepalvelun käytänteissä piileviä puutteellisuuksia, joita voitaisiin parantaa kehittämällä aktiivisesti yhteisiä toimintalinjoja (Laitinen ym. 2007, 100-101, 127-139.)

Suhosen (2007, 40-41) tutkimuksen mukaan Kainuussa on halukkuutta yhteistyön kehittämiseen edellyttäen, että yhteinen tavoite tunnistetaan. Huostaanottojen vähentäminen on tunnistettavissa yhteiseksi tavoitteeksi kaikkialla Kainuussa (Ylävaara 2010), joten perhepalveluissa mahdollisesti ilmeneviä puutteita voitaneen parantaa. Kainuu myös kouluttaa sosiaali- ja terveysalan henkilökuntaa (Ylävaara, 2010), joten teoreettisista perusteista pyritään huolehtimaan. Kainuu on aktiivisesti huolehtinut muutoinkin perhepalveluista ja saanut siitä tunnustusta (STM 2010, 251/2010). Mielenkiinto kohdistuu tässä opinnäytetyössä siihen, miten aktiivisia kainuulaiset huoltajat ja perhepalveluammattilaiset ovat huostaanotto-prosessissa ja huostaanotosta päätettäessä, kun kysymys on huostaanoton ennaltaehkäisystä? (ALATEEMA 2, LIITE 2)

Asiantuntijuuden merkitys huoltajien osallisuutta tuettaessa korostuu Sirviön (2006, 36), Ritala-Koskisen (2001, 178-181) ja erityisesti Vilppolan (2007, 201-202) tutkimuksissa. Vilppola pitää huoltajien osallisuutta korostavaa sosiaalipedagogista, ohjaavaa otetta, suositeltavana mm. siksi, että perhepalveluissa on välttämätöntä huomioida perhe kokonaisuutena. Vilppola tähdentää asiantuntijuutta yli sektoreiden, mikä merkitsee mm. sitä, että perhe on huomioitava oman elämäntilanteensa parhaana asiantuntijana. Rovaseudun kehittämishankkeessa tuli selvästi ilmi asiantuntijuuden puute mm. erityisosaamisen suhteen (Laitinen ym. 2007, 127-139). Perhepalveluissa tarvittaisiin sekä horisontaalista so. laaja-alaista, että vertikaalista so. yksityiskohtaista asiantuntijuutta (Aaltonen 1999, 77).

Kainuulainen lastensuojelutyö toimii moniammatillisesti ja Kainuussa on oma lastensuojelulaitos (Ylävaara 2010). Kiinnostavaa on kuitenkin tietää, miten kainuulaiset perhepalveluammattilaiset käsittävät asiantuntijuuden huostaanottoja ennaltaehkäistäessä? (ALATEEMA 3, LIITE 2)

Honkanen (2010, 213-227), Kokko (2006, 24, 164) ja Pietilä (2010, 12) pitävät terveyttä edistävää verkostotyötä yhtenä mahdollisuutena perhepalvelun menetelmiä kehitettäessä huoltajien osallisuutta painottavammaksi. Terveyttä edistävässä verkostotyössä on lähes kaikkien tämän opinnäytetyön teoriaosassa esiteltyjen tutkijoiden parannusehdotuksia. Erityisesti tämä työ-

muoto näyttäisi soveltuvan nykyiseen perhepalveluun siksi, että se on luonteeltaan sosiaaliseen vuoropuheluun painottuvaa. Tätä tähdentävät mm. Ritala-Koskinen (2001,58-59) ja Tapaninen (2010, 53-55). Kouluttamattomuus ja kielirajoittuneisuus eivät ole terveyttä edistävässä verkostotyössä osallisuutta rajoittavia tekijöitä. Se ei edellytä valmiuksia työhön, työ itsessään on eri osapuolia kehittävä ja opettava (Honkanen 2010, 213-227). Rovaseudun kehittämishankkeessa verkostoituminen, jota ei ole tarkemmin määritelty esimerkiksi terveyttä edistäväksi verkostotyöksi, ei kuitenkaan tuottanut toivottuja tuloksia. Kokemukset olivat asiakkaiden osalta päinvastaisia, mikä ilmeni haluna luopua kokonaan hankkeeseen osallistumisesta (Laitinen ym. 2007, 100-101.)

Kainuussa pyritään sosiaalisten terveyserojen kaventamiseen (Kaikkonen ym. 2008), joten esimerkiksi erilaisista taustoista ja kulttuuripiireistä olevat henkilöt pyritään saamaan samanlaisten sosiaali- ja terveysten palvelujen piiriin. Kiinnostaa, miten kainuulaisessa perhepalvelussa käytetään terveyttä edistävää verkostotyötä huoltajien osallisuutta tuettaessa, kun kysymyksessä on huostaanoton ennaltaehkäisy? (ALATEEMA 4, LIITE 2)

5.2 Menetelmälliset valinnat

5.2.1 Lähestymistapa

Metsämuurosen (2006, 88) mukaan laadullinen ote soveltuu hyvin silloin, kun ollaan kiinnostuneita tapahtumien rakenteista eikä niinkään niiden yleisluonteisesta jakaantumisesta. Lisäksi halutaan tietoa tietyissä tapahtumissa mukana olleiden toimijoiden merkitysrakenteista ja halutaan tutkia luonnollisia tilanteita, joita ei voida järjestää kokeeksi tai joissa ei voida kontrolloida läheskään kaikkia vaikuttavia tekijöitä. Tässä opinnäytetyössä ollaan kiinnostuneita siitä, millaisia käsityksiä kainuulaisilla perhepalveluammattilaisilla on kainuulaisten huoltajien osallisuudesta heidän lapsiaan uhkaavan huostaanoton ennaltaehkäisyssä. Tarkoitus on saada lisää ymmärrystä asiakastilanteessa olevien huoltajien osallisuudesta edessä olevaan päätökseen. Kiinnostus kohdistuu perhepalveluammattilaisten merkitysrakenteisiin eli käsitteisiin kyseisestä asiasta.

5.2.2 Aineiston keruu

.Aineistoa varten haastattelin kolmea kainuulaista perhepalveluammattilaista, joilla on sekä koulutuksen että käytännön kokemuksen myötä saavutettua asiantuntijuutta. Haastateltavat valittiin Kainuun maakunta-kuntayhtymässä perhepalvelusta vastaavien ja opinnäytetyön tekijän kanssa em. kriteerit täyttävistä perhepalveluammattilaisista. Aineiston keräsin teemahaastattelua käyttäen. Hirsjärvi & Hurmeen (1988, 8) mukaan teemahaastattelu on menetelmä, joka sallii tutkimuksen kohteeksi valittujen henkilöiden mahdollisimman luontevan ja vapaan reagoinnin. Keskustelunomainen tietojenkeruumenetelmä saa tutkittavat suopeiksi tutkimukselle, ja vapaamuotoiset keskustelut paljastavat asioita, joita ei muutoin ehkä saataisi selville. Teemahaastattelu ottaa huomioon ihmisen sekä ajattelevana että toimivana olentona. (ks. LIITE 2)

Opinnäytetyössäni käytin Hirsjärvi & Hurmeen (1988, 26) sekä Metsämuurosen (2006, 122) mukaisesti tiedonhankintahaastattelua, jossa tähdätään informaation keräämiseen, ja käytännön haastatteluun, jossa tähdätään käytännön ongelman ratkaisemiseen. Hirsjärvi & Hurmeen (1988, 27) sekä Metsämuurosen (2006, 113) mukaan haastattelu on vuorovaikutustilanne, joka

on ennalta suunniteltu, haastattelijan alkuun panema ja motivoima. Haastattelija tuntee roolinsa ja haastateltavan on voitava luottaa siihen, että annettu- ja tietoja käsitellään luottamuksellisesti. Tässä opinnäytetyössä nämä ehdot täyttyvät.

Metsämuuronen (2006, 115) toteaa, että teemahaastattelu eli puolistrukturoitu haastattelu sopii hyvin tilanteisiin, joissa halutaan selvittää heikosti tiedotettuja asioita, arvostuksia, ihanteita ja perusteluja. Haastattelu perustuu ennalta valittuihin teemoihin, mutta teemahaastattelussa ei ole tarkasti määritelty kysymysten muotoa tai niiden esittämisjärjestystä. Tässä opinnäytetyössä on asioita, joihin liittyy arvostuksia, ihanteita ja perusteluja. Tämän opinnäytetyön haastattelumenetelmästä voidaan käyttää nimitystä avoin, puolistrukturoitu haastattelu, joka olemukseltaan muistuttaa keskustelua. Metsämuuronen (2006, 115) mukaan kysymysalue on tällöin pääpiirteissään määritelty.

5.2.3 Aineiston käsittely

Tuomi & Sarajärvi (2004, 105) toteavat, että sisällönanalyysi sopii strukturoimattomankin aineiston analyysiin. Tällä analyysimenetelmällä pyritään heidän käsityksensä mukaan saamaan tutkittavasta ilmiöstä tiivistetyssä muodossa oleva kuvaus johtopäätösten tekoa varten. Tuomi & Sarajärvi (2004, 111) kuvaavat sisällönanalyysin vaiheittaiseksi: haastattelun sisältöön perehtyminen, pelkistettyjen ilmausten etsiminen ja niiden listaaminen, samanlaisuuksien ja erilaisuuksien etsiminen pelkistetyistä ilmauksista, pelkistettyjen ilmausten yhdistäminen ja alaluokkien muodostaminen, alaluokkien yhdistäminen ja yläluokkien muodostaminen, yläluokkien yhdistäminen ja kokoavan käsitteen muodostaminen. Tässä opinnäytetyössä käytetään tätä vaiheittaisuutta. Analyysissa edetään teemoittain siten, että perhepalveluammattilaisten käsityksiä huoltajien osallisuudesta esitetään taulukoissa 1-5 ja pelkistetymin kuvioissa 2-6 (LIITE 3).

Pääteeman analyysi on taulukossa 1 ja kuviossa 2 (LIITE 3/1). Alateeman 1 analyysi on taulukossa 2 ja kuviossa 3 (LIITE 3/2). Alateeman 2 analyysi on taulukossa 3 ja kuviossa 4 (LIITE 3/3). Alateeman 3 analyysi on taulukossa 4 ja kuviossa 5 (LIITE 3/4). Alateeman 4 analyysi on taulukossa 5 ja kuviossa 6 (LIITE 3/5)

6 PERHEPALVELUAMMATTILAISTEN KÄSITYKSIÄ HUOLTAJIEN OSALLISUUDESTA

6.1 Osallisuus ja osallisuus terveystekijänä

Taulukko 1 ja kuvio 2 (LIITE 3/1) esittävät perhepalveluammattilaisten käsityksiä huoltajien saamasta mahdollisuudesta kokea tunnetasoisesti jäsenyys heidän ja perhepalveluammattilaisten muodostamassa yhteisössä, jossa käsitellään heidän lapsiaan uhkaavan huostaanoton ennaltaehkäisyä. Lisäksi esitetään huoltajien saama mahdollisuus kokea terveyttä edistävää osallisuutta so. voimaantumista, osallistamista ja yhteisöllisyyttä.

Taulukko 1. Osallisuus ja osallisuus terveystekijänä

Alkuperäisilmaukset	Pelkistetty ilmaus	Alakategoria	Yläkategoria
Jotkut huoltajista hoksaa- vat mahdollisuutensa vaikuttaa ennaltaehkäisys- sä, jotkut eivät tunnista ongelmaa, eivätkä halua olla yhteistyössä. Jotkut kokevat tilanteen epämää- räiseksi. Joillain vanhem- millä on "tunteet pinnassa".	Jotkut tiedostavat ongelman, kokevat mahdollisuuden olla jäseniä yhteisössä ja huomaavat mahdolli- suuden vaikuttaa. Jotkut ovat epämääri- siä, jotkut kieltäytyvät kokonaan. Tilanne on joillekin voimakkaasti tunnelautunut.	Osalle huoltajista muodos- tuu kokemus mahdollisuu- desta osallisuuteen, osalle ei.	Kokea mahdollisuus olla tunnetasoisesti osallinen on tapauskohtaista.
Huoltajat, jotka eivät ym- mällä elämäntilannettaan, ovat psyykkisesti huonos- sa kunnossa. He eivät koe tilannettaan ongelmalliseksi. Jotkut huoltajat säikäh- tävät tilannetta, johon ovat joutuneet, ja heissä herää halu parantaa elämän- menoan. Lapsen oireilu saattaa pysähdyttää ja herättää halun muutok- seen.	Vakava sairaus, vamma- tms. syy estää havait- semasta elämäntilan- teessa tarvittavan muutoksen. Tilanteessa tapahtuva äkillinen muutos voi säikähdyt- tää ja herättää muutos- tarpeen.	Muutostarpeen havaitsemi- nen voimaantumisen lähtö- kohdaksi vaatii pysähdyksen elämänmenoon.	Muutostarpeen kokemi- nen, mikä avaa mahdolli- suuden voimaantumiseen on tapaus- ja tilannekohtai- sta.
Ongelmien mukaisen avun räätyälointi on kulloinkin tarvittavan tuen tarjoamisa- ta. Joskus tukea on liikaa- kin eikä se aina ole teho- kasta. Koetaan tungetele- vaksi. Tuen tarvetta ei ymmärretä. Sanotaan: "Tehän sen tiedätte". Selittäminen on usein vaikeaa sekä suomenkie- len että varsinkin vieraitten kielten osalta. On myös tapauksia, joissa huoltajat hakevat itse apua.	Perhepalvelun tarjoama apu, jonka tarkoitus on kannustaa huoltajia kokemaan mahdolli- suus osallisuuteen ei aina kohtaa perheen kokemaa tuen tarvetta. Selittäminen ei auta. Joskus toisin päin, perhe hakee apua.	Tuen tarjonta ei aina koh- dennu perheen kokemaan avun tarpeeseen. Selittämi- nen verbaalisesti ei aina onnistu. Joskus haetaan apua.	Mahdollisuus saada kokemus osallistamisesta on tapauskohtaista.
Tilanteen aiheuttamaa kaaosta, pyritään yhteisesti selvittämään. "Puhdiste- taan pöytä", järjestetään työtoimintaa. Autetaan voimistumaan yhteisesti työvoimatoimiston ja mui- den palvelupisteiden kes- ken. Tavoitellaan voimava- rojen löytymistä.	Selvitetään yhteisesti sekasortoista tilannetta. Yhteistoimintaa eri palvelupisteiden kanssa voimavarojen löytymi- seksi ja käytettäväksi.	Yhteistoiminta johtaa koke- maan yhteisöllisyyttä. Tilan- teen salliessa voimaantumi- nen, osallistaminen ja yhtei- söllisyys integroituvat.	Mahdollisuus saada kokemus yhteisöllisyydes- tä on tapaus- ja tilanne- kohtaista. Tilannekohtai- sesti voidaan kokea ter- veyttä edistävää osalli- suutta.

Yhdistävä kategoria: Tapaus- ja tilannekohtaisuus.

Kainuulaisten huoltajien osallisuus heidän lapsiaan uhkaavan huostaanoton ennaltaehkäisyssä on kainuulaisten perhepalveluammattilaisten käsitysten mukaan tapaus- ja tilannekohtaista. Joillekin huoltajille huostaanottotilanne on tunnelatautunut. Rovaseudun kehittämishankkeessa mukana olevat asiakkaat kertoivat myös kokevansa voimakkaitakin tunteita lastensuojelutilanteissa (Laitinen ym. 2007, 69-120). Kuitenkin se, liittyykö tunnetila mahdollisuuteen kokea jäsenyys heidän ja perhepalveluammattilaisten kanssa tehtävään yhteistyöhön huostaanoton ennaltaehkäisyn toteuttamiseksi, jää kyseenalaiseksi. Osa huoltajista tiedostaa ja ymmärtää elämäntilanteessaan vallitsevan muutostarpeen ja haluaa muuttaa elämäntapojaan. He myös kokevat yhteistoiminnan ja vuorovaikutuksen perhepalveluammattilaisten kanssa tarpeelliseksi. Huoltajat ovat joko avohoidon tukitoimien turvin tai muista syistä voimaantuneet. Näille huoltajille mahdollistuu kokemus osallisuudesta lastensa huostaanoton ennaltaehkäisyssä.

Osa kainuulaisista huoltajista ei joko piittaamattomuutensa tai ymmärtämättömyytensä vuoksi tai jostain muusta syystä huomaa elämäntavoissaan tai elinympäristössään huostaanoton uhkaa aiheuttavia tekijöitä. Näin ollen he eivät koe tarvetta muutokseen eikä heissä herää muutoksen vaatimia voimavaroja. Nämä huoltajat eivät halua yhteistyöhön perhepalveluammattilaisten kanssa, joten vuorovaikutuksellisen tuen ja avun saanti estyy. Huoltajuuden edellyttämä kykenevyys oman elämänsä hallintaan ja sen myötä tuleva toimintakykyisyys ei näillä vanhemmilla ehkä kohennu. Heitä ei ole avohoidon turvin kyetty voimaannuttamaan osallisuuteen huostaanoton ennaltaehkäisyssä.

Kainuulaisessa perhepalvelussa huoltajien kannustaminen heidän lastensa huostaanoton ennaltaehkäisyyn on avun ja tuen tarjoamista perheen tarpeita ajatellen. Osallistaminen näin menetellen ei kuitenkaan aina onnistu. Yhtenä syynä pidetään sitä, että kielelliset rajoitteet hankaloittavat avun tai tuen kohdentamista. Tämä herättää huomiota, kun esimerkiksi Kurki (2002, 49) ja Koskinen-Ollonqvist ym. (2009, 30-31) pitävät osallistamisessa merkittävänä sitä, että yhteistoiminnassa käytettävä kieli on kaikille ymmärrettävää.

Kun perhepalvelussa todetaan, että tukea saattaa olla joskus liikaakin ja että tuen teho on kyseenalainen, herää kysymys, otetaanko perheen omat käsitykset riittävässä määrin huomioon. Kysymys on aiheellinen, koska perhe saattaa perhepalveluammattilaisen käsityksen mukaan kokea tuen jopa tungettelevaksi. Jotkut tutkijat, esimerkiksi Vilppola (2007, 198-202), Sirviö (2006, 36) ja Ritala-Koskinen (2001, 178-181) ovat todenneet lastensuojeluprosesseissa annettavan avun usein ylhäältä alaspäin suuntautuvaksi. Tämä havaittiin myös Rovaseudun kehittämishankkeessa. Epäonnistuminen osallistamisen suhteen johti siihen, että huoltajat vetäytyivät tai kieltäytyivät tai käyttäytyivät aggressiivisesti. (Laitinen ym. 2007, 17, 110-112). Kainuulaiset perhepalveluammattilaiset ovat kuitenkin havainneet, että tuen tarpeettomaksi kokeminen on huoltajille usein ongelman tunnistamattomuutta, sen vähätelyä tai sen olemassaolon kieltämistä.

Kainuun perhepalvelussa yhteistoiminta huoltajien kanssa konkretisoidaan, tilanteen niin salliessa, elämänläheiseksi perheen omien käytännön asioiden järjestelemiseksi. Perheessä valitsevan kriisitilanteen selvittämiseen pyritään herättelemään omia voimavaroja. Lisäksi perhepalveluammattilaisten avustamana järjestetään työtoimintaa tilanteen salliessa esimerkiksi työvoimatoimiston tai muiden kunnan viranomaisten tukemana. Näissä tapauksissa mahdollistuu yhteisöllisyyden kokeminen. Huoltajille välittyy myös yhteiskunnassa vallitsevien säädösten ja velvollisuuksien noudattamisen merkitys. Tässä on yhtymäkohtia Vilppolan (2007, 201-202) tutkimuksista tehtyihin johtopäätöksiin.

Parhaimmillaan näissä tehtävissä voidaan edesauttaa huoltajia kokemaan mahdollisuus terveyttä edistävään osallisuuteen, missä voimaantuminen, osallistaminen ja yhteisöllisyys integroituvat. Huoltajat saavat tehdä omia valintojaan, mutta sidoksissa yhteiskunnan suomiin mahdollisuuksiin. Perhepalveluammattilaisilla on mahdollisuuksien järjestämisessä keskeinen rooli. Onnistuessaan tämä menettely johtaa Pietilän (2010, 15) tähdentämään inhimillisen elämän toteutumiseen ja huoltajien voimistumiseen ottamaan vastuu lastensa huoltajuudesta ja elämään voimavarojaan hyödyttäen yhteiskuntakelpoisena kansalaisena.

6.2 Osallisuus taustatekijöitä huomioiden

Taulukko 2 ja kuvio 3 (LIITE 3/2) esittävät perhepalveluammattilaisten käsitä huoltajien saamasta mahdollisuudesta olla osallisia huostaanoton ennaltaehkäisyssä, kun otetaan huomioon taustatekijöitä so. perherakenne, perheen sisäisten rakenteiden riskit, yhteiskunnalliset epäkohdat, elämäntapaongelmat, turhaumat ja sopeutumisoongelmat.

Taulukko 2. Osallisuus taustatekijöitä huomioiden

Alkuperäisilmaukset	Pelkistetty ilmaus	Alakategoria	Yläkategoria
Perherakenne vaikuttaa. Erilaisista kulttuuritaustoista tulevat perheet ovat usein vaikeita kohdattavia. Naisen asema perheessä vaihtelee. Saako nainen sanoa mitään, jos mies ei ole läsnä? Alistettuna olemiseen sopeutunut nainen yksinhuoltajaksi jääneenä on avuton. Väki- valtatapaukset ja kielikysymykset vaikeita. Ei ymmärrä, ei osata selittää.	Erilaisista kulttuuritaustoista olevilla huoltajilla usein arvoja, tapoja ja tottumuksia, jotka eivät aina sovellu suomalaisessa yhteiskunnassa vallitseviin sääntöihin ja tapoihin.	Monikulttuurisuus perherakenteessa aiheuttaa ongelmia ammattilaisten ja huoltajien keskinäiseen yhteistyöhön.	Mahdollisuuteen olla osallinen vaikuttavat perherakenteeseen liittyvät kulttuurilliset tekijät.
Perheen sisäiset riskit vaikuttavat. Keskinäinen vuorovaikutus, toinen vetää toiseen suuntaan. Ilmeet, eleet tms. voivat paljastaa muuta kuin puhe. Saavatko lapset osallistua keskusteluun? Miten saada selville todellinen tilanne? Näytelläänkö, harhautetaanko? Kielivaikeudet aiheuttavat oman lisänsä.	Perheen keskinäiseen vuorovaikutukseen sisältyy ongelmia. Perheenjäsenet erilaisia ajattelutavoiltaan. Kulttuurilliset tekijät selvästi vaikuttimina. Nihin liittyen kielivaikeudet.	Perheen sosiaaliseen kanssakäymiseen sisältyvät ongelmat hankaloittavat perheen ja ammattilaisten yhteistyötä.	Mahdollisuuteen olla osallinen vaikuttavat perheen sisäisen rakenteen riskit, ennen kaikkea vuorovaikutuskulttuuri.
Yhteiskunnallisista epäkohdista merkittävin on työttömyys. Voi aiheuttaa syrjäytymistä. Sitten ei jaksa. Yliöllisyyttä harvoin. Joskus huomataan liika poissaolo kotoa työn ajoituksen takia.	Yhteiskunnassa valitseva työelämän epävakaisuus, työttömyys, aiheuttaa ongelmia.	Epävarmuus työn suhteen rasittaa perheen henkisiä voimavaroja.	Mahdollisuuteen olla osallinen liittyy yhteiskunnassa valitseva epävakaisuus työ kulttuurissa.
Elämäntapoihin liittyvistä ongelmista suurimpia ovat päihteiden käyttämiset. Ajattelutavat erilaisia. Suurtaakin kulutusta voidaan pitää hyväksyttävänä, jokapäiväiseen elämiseen kuuluvana.	Päihteiden käyttämisestä ajatellaan eri tavoin. Kulutustottumukset vaihtelevat suuresti.	Elämäntapoihin liittyvistä ongelmista päihteiden käyttö jopa jokapäiväistä.	Mahdollisuuteen olla osallinen vaikuttaa päihteiden käyttämiseen liittyvä tapakulttuuri.
Turhaumista aiheutuvat häiriöt esimerkiksi masentuneisuus, olisi hoidettava ensin, sitten ajateltava lasten huoltajuutta. Jaksaa-ko osallistua ellei hoideta?	Turhaumat hoidettava ennen huostaanoton mahdollisuutta.	Asioiden tärkeysjärjestys huomioitava.	Mahdollisuuteen olla osallinen on vaikuttamassa asioiden tärkeysjärjestys, arvokulttuuri.
Erilaiseen kulttuuriin sopeuttaminen vaativaa. Tulkkipalvelua ei ole riittävästi. Vaikeita kieliä esimerkiksi Arabimaista tulevilla perheillä..	Sopeuttamisessa aikaa ja vaivaa vaativia asioita. Kieliongelmat vaikeita.	Sopeuttamiseen ja sopeutumiseen liittyviä ongelmia.	Mahdollisuuteen olla osallinen on vaikuttamassa sopeuttamissopeutumiskulttuuri.

Yhdistävä kategoria: Kulttuurilliset tekijät.

Kainuulaisten perhepalveluammattilaisten käsitys on, että taustatekijöillä ja kulttuurillisilla tekijöillä on merkitystä huoltajien osallisuudessa ennaltaehkäis- täessä huostaanottoja. Eri kulttuureissa vallitsevat arvot elämäntapoineen poikkeavat usein suomalaisen yhteiskunnan arvoista ja niihin perustuvista säädöksistä, normeista ja tavoista. Esimerkiksi sukupuolten asema perhees- sä määrää eri kulttuureissa erilailla osallisuuden lasten huoltajuuteen ja siitä käytävään keskusteluun. Yhteisymmärrys huoltajien ja perhepalveluammatti- laisten kesken edellyttää pitkäaikaista työtä kielivaikeuksien lisäksi suomalai- sessa yhteiskunnassa voimassa olevien lastensuojelullisten säädösten nou- dattamisen takia. Perherakenteiden monipuolistuminen ja kulttuurillisten taustatekijöiden korostuminen vaativat perhepalvelua sopeutumaan yhä enene- vässä määrin tutuista käytänteistä joustavampiin menettelyihin.

Ritala-Koskinen (2002, 9-10) toteaa, että perheet rakenteineen ja niissä il- menevine riskeineen elävät ”muutosten virrassa”. Tätä samaa asiaa korostaa Tapaninen (2010, 53-55). Perheiden sisäisten rakenteiden riskeistä kainuu- laiset perhepalveluammattilaiset pitävät merkittävimpinä Ritala-Koskisen (2001, 58-59) esittämistä näkökulmista sosiaalista ulottuvuutta. Perheen- jäsenten keskinäiseen vuorovaikutukseen liittyvillä ongelmilla on merkitystä huoltajien osallisuuteen. Ongelmien ilmenemiseen vaikuttaa kulttuuritausta, mutta myös kullekin aikakaudelle tyypilliset tavat esimerkiksi moraalikysy- mysten suhteen.

Perhepalveluammattilaiset kokevat, että ajattelutavat syntyperältään suoma- laistenkin huoltajien kesken vaihtelevat. Esimerkiksi päihteiden käyttöön suh- taudutaan eri perheissä eri tavoin. Tätä tekijää huostaanottojen taustatekijöi- nä ovat tähdentäneet erityisesti nykyistä perhe-elämää työkseen läheltä seu- raavat viranomaiset Takkula (2010), Åstedt (2011) ja Ylävaara (2010). Yh- teiskunnallisista epäkohdista kainuulaiset perhepalveluammattilaiset pitävät vaikeimpana työttömyyttä. Se aiheuttaa syrjäytyneisyyttä, minkä seuraukse- na huoltajat eivät jaksaneet paneutua osallisuuteen huostaanoton ennaltaeh- käisyssä. Yhteiskunnallisiin epäkohtiin usein liittyvä tarpeiden tyydyttymättö- myys, turhauma, mikä voi aiheutua esimerkiksi pitkäaikaisen työttömyyden seurauksena, pitäisi perhepalveluammattilaisten käsitysten mukaan hoitaa ennen huostaanoton uhkaa. Tässä perhepalveluammattilaisten käsitykset

ovat yhteneviä Routamaan (2002, 40) tekemän tarvehierarkiaa koskevan selvityksen kanssa. Sopeuttamis- ja sopeutumiskulttuuri on alue, johon kainuulaiset perhepalveluammattilaiset joutuvat paneutumaan aikaa ja vaivaa säästämättä.

6.3 Osallisuus aktiivisuus huomioiden

Taulukko 3 ja kuvio 4 (LIITE 3/3) esittävät perhepalveluammattilaisten käsitteiksi huoltajien saamasta mahdollisuudesta olla osallisia huostaanoton ennaltaehkäisyssä, kun otetaan huomioon aktiivisuus näkökulmista: aktiivisuustaso, oikeus ja velvollisuus, kouluttautuneisuus, perhepalveluammattilaisten perehtyneisyys käytänteiden teoreettisiin perusteisiin ja käytännön järjestelyt.

Taulukko 3. Osallisuus aktiivisuus huomioiden

Alkuperäisilmaukset	Pelkistetty ilmaus	Alakategoria	Yläkategoria
Osa huoltajista täysin passiivintunutta, ei tule palaveriin lainkaan, ei tavoiteta, vaikka yritetään hakea useaan kertaan, ei saada puhelinyhteyttä. Päihteet useimmiten esteenä. Perhepalveluammattilaiset koetaan riesaksi. Osa tulee palaveriin vastentahtoisesti.	Yhteistyöstä täydellisesti kieltäytyvät. Yhteistyötä välttelevät. Pakon edessä osallistuvat. Mukanaolevat. Yhteistyöhön haluavat. Sitoutuneisuutta ja vastuunottamista tavoittelevat.	Aktiivisuustasoja: kieltäytyvät, pakon sanelemina mukanaolijat, lievästi sitoutuvat, vastuuta haluavat.	Mahdollisuus olla osallinen riippuvaista aktiivisuustasoista, joissa on epämääräisyyttä.
Oikeus tiedostetaan, mutta aktiivisuus ottaa tarjolla olevaa apua vastaan vaihtelee. Apua ei aina haluta käyttää. Kotielämä on jotain muuta, mitä halutaan näyttää. Joskus oikeuksia vaaditaan liikaa. Velvollisuuksia ei tunnisteta, koetaan pakoksi.	Oikeutta ei hyödynnetä. Joskus odotetaan liikaa. Velvollisuudet tiedostamattomia tai pakoksi koettuja.	Suhtautuminen oikeuksiin ja velvollisuuksiin vaihtelee tapauskohtaisesti.	Mahdollisuus olla osallinen oikeudeksi ja velvollisuudeksi koetuna on epämääräinen.
Kouluttautuneisuuden suomala aktiivisuudella joskus sekä positiivista että negatiivista seurausta. Tiedetään asioita, mutta käytännössä ollaan jopa” suurtumpeloita”.	Kouluttautuneisuudella sekä myönteisiä että kielteisiä seurauksia. Selkokielineen selitys usein tarpeen.	Kouluttautuneisuudella kahdensuuntaista vaikutusta.	Mahdollisuus hyödyntää kouluttautuneisuuden suomaa aktiivisuutta osallisuuden suhteen on epämääräistä
Perhepalveluammattilaisten aktiivisuus perehtyä palveluissa käytettävien menetelmien teoreettisiin perusteisiin on ajasta kiinni. Asiat eivät ole hanskassa. Pitäisi katsoa kirjasta. Aika kuluu kirjalliseen raportointiin, mikä tehtävä on kaksin- jopa kolminkertaistunut uusien säädösten myötä. Tarvittaisiin järjeistämistä.	Aika ei riitä palvelujen teoreettisiin perusteisiin perehtymiseen. Halukkuutta on. Tarve tunnustetaan. Liikaa muita tehtäviä.	Teoreettisiin perusteisiin perehtymiseen ei resursseja.	Mahdollisuus hyödyntää aktiivisuutta osallisuuden perusteisiin perehtymisessä on epämääräistä.
Aktiivisuus käytännön asioiden järjestelyyn ajan riittävydestä kiinni. Perhepalveluammattilaisten pysyvyys samassa työpaikassa ja aktiivinen paneutuminen työhön vaihtelee. Vaihtuvuus on osassa Kainuuta vähäistä, osassa Kainuuta sitä on paljon.	Käytännön järjestelyyn ei riittävästi aikaa. Työhön paneutumista haittaa vaihtuvuus työpaikoilla.	Ajan käytön ja työpaikan pysyvyyden ongelmia.	Mahdollisuus käytännön asioita aktiivisesti järjestelemällä vaikuttaa osallisuuteen on epämääräistä.

Yhdistävä kategoria: Epämääräisyys.

Kainuulaiset perhepalveluammattilaiset käsittävät huoltajien aktiivisuuden huostaanoton ennaltaehkäisyssä vaihtelevaksi. Osa kieltäytyy osallistumasta, osa tulee yhteispalaveriin pakon sanalemana mukanaolijaksi, osa on mukana lievästi sitoutuneena ja osa haluaa ottaa vastuuta. Yleistä on aktiivisuustason vaihtelu huostaanotto-prosessin kuluessakin. Aktiivisuudessa on havaittavissa samankaltaisia tasoja, mitä Sirviö (2010, 130-133) esittää tutkimustensa perusteella. Poikkeuksena Sirviön tasoista on Kainuussa ilmenevä täydellinen kieltäytyminen, mitä perhepalveluammattilaiset pitävät usein välinpitämättömyytenä ja elämänhallinnan pettämisenä ennen kaikkea ylenmääräisen päihteiden käytön takia. Vaikuttaa siltä, että huoltajuus koetaan, kuten perhepalvelun viranomaiset Takkula (2010), Åstedt (2011) ja Ylävaara (2010) ovat todenneet, muuta elämää rajoittavaksi tekijäksi.

Huoltajille tarjoutuva oikeus olla osallisia huostaanoton ennaltaehkäisyssä ei aina näytä olevan oikeudeksi miellettyä. Myöskään huoltajille koituvat velvollisuudet eivät näytä tulevan ymmärretyiksi. Terveiden edistämisen perusajatukseen, mikä tarkoittaa sitä, että ihminen käyttää oikeuksiaan toimia oman elämänsä subjektina ja samalla kokee velvollisuudekseen ottaa huomioon ympäröivä yhteisö ja yhteiskunta, (Pietilä 2010, 15), ei näytä toimivan kainuulaisten huoltajien osallisuutta tukevana tekijänä. Huoltajien kouluttautuneisuuden perhepalveluammattilaiset käsittävät toisaalta ennaltaehkäisyä edistävänä, toisaalta hankaloittavaksi. Joskus kouluttautunutkin vaatii perhepalveluammattilaisilta selitystä huostaanottoa koskevista säädöksistä. Näitä samoja ajatuksia esittävät omiin selvityksiinsä perustuen Larivaara ja Taanila (2004, 228-229).

Perhepalveluammattilaisten aktiivisuutta osallistamisen suhteen osoittaa mm. se, että he yrittävät kannustaa huoltajia osallisuuteen huostaanottoja ennaltaehkäistäessä hakemalla heitä huostaanottoja käsitteleviin palaveriin monia eri keinoja käyttäen. Erityisesti on huomattava perhepalveluammattilaisten yritys saada huoltajat yhteistyöhön ja yhteistoimintaan suuntaamalla sitä toisaalta perheen arkeen, kotiin, toisaalta ympäröivään yhteiskuntaan. Perhepalveluammattilaisten mahdollisuus perehtyä perhepalvelussa käytettävien menetelmien teoreettisiin perusteisiin, mitä Sirviö (2006, 33-37) ja Rantala (2002, 188-189) pitävät ehtona hyvin toimivalle yhteistyölle, on ajan vähyy-

den takia puutteellista. Tarve tunnistetaan ja myönnetään. Aikaa kuluu liikaa tapausten raportointiin. Toiminnot vaatisivat järjeistämistä. Käytännön järjes- telyissä on puutteita. Myös joissain osissa Kainuuta perhepalveluammattilais- ten vaihtuvuus haittaa aktiivista paneutumista pitkäjänteiseen yhteistyöhön perheen kanssa. Yksilöllinen perehtyminen huoltajien osallisuuden vahvista- miseen koetaan resurssien vähäisyyden takia ongelmalliseksi. Nämä samat ongelmat tulivat esiin myös Rovaseudun kehittämishankkeessa (Laitinen ym. 2007, 100). Huomiota herättää se, että Kainuussa on kehitetty moniammatil- lista yhteistyötä (Ylävaara, 2010), mutta perhepalveluammattilaisten koke- musten mukaan yhteistyön teoreettisiin perusteisiin perehtyminen ei ole riit- tävää.

6.4 Osallisuus asiantuntijuus huomioiden

Taulukko 4 ja kuvio 5 (LIITE 3/4) esittävät perhepalveluammattilaisten käsi- tyksiä huoltajien saamasta mahdollisuudesta olla osallisia huostaanoton en- naltaehkäisyssä, kun otetaan huomioon asiantuntijuus näkökulmista: horison- taalinen ja vertikaalinen, yli sektoreiden käyvä ja erityisosaamista vaativa.

Taulukko 4. Osallisuus asiantuntijuus huomioiden

Alkuperäisilmaukset	Pelkistetty ilmaus	Alakategoria	Yläkategoria
Horizontaalinen asiantun- temus auttaa käsittele- mään asioita laaja- alaisemmin. Tulee parem- min kuulluksi. Vertikaalinen asiantuntemus edesauttaa vuorovaikutusta esimerkik- si ongelman tunnistamisen suhteen. Joskus väärinkäy- tön mahdollisuus, halutaan asiantuntevaa apua, esi- merkiksi terapiaa, vaietaan todellisesta elämäntilan- teesta. Kätketään varsinai- nen ongelma.	Sekä horizontaalinen että vertikaalinen asiantunte- mus käytettävänä. Vää- rinkäytön mahdollisuus.	Asiantuntijuus käytössä.	Mahdollisuus olla osalli- nen asiantuntijuutta hyö- dyntäen onnistuu rajoite- tusti, koska on myös väärin käytön yrityksiä.
Yli sektoreiden käyvä asiantuntijuus välttämätön. Perheen oma asiantunti- juus hyväksyttävä, mutta ei ole aina mahdollista. Ajat- telutavat erilaisia.	Yli sektoreiden käyvä asiantuntijuus välttämä- tön. Perhe oman elämän- sä asiantuntija, ei kuiten- kaan aina.	Yli sektoreiden käyväasi- antuntijuus käytössä. Perheen asiantuntijuus mahdollinen.	Mahdollisuus olla osalli- nen perheen oman asian- tuntijuuden suhteen rajal- linen.
Kielellisten rajoitteiden takia asiantuntemuksella suurta merkitystä. Ei ole riittävästi. Tarvetta monin- kertaisesti.	Erityisasiantuntijuuden tarve suurempi kuin on mahdollista saada käyt- töön.	Ei riittävästi.	Mahdollisuus olla osalli- nen erityisosaamisen suhteen rajallinen.

Yhdistävä kategoria: Mahdollista rajoitetusti.

Kainuulaiset perhepalveluammattilaiset käsittävät sekä horisontaalisen että vertikaalisen asiantuntijuuden rajoitetusti mahdolliseksi kainuulaisten huolta- jien osallisuutta tuettaessa. Myös yli sektoreiden käyvä asiantuntijuus katso-

taan tarpeelliseksi. Perheen asiantuntijuus oman elämäntilanteensa suhteen, mitä esimerkiksi Vilppola (2007, 198-202) korostaa, on perhepalveluammattilaisten mielestä tärkeä, mutta ei aina, esimerkiksi joskus ilmenevän puutteellisen käsityskyvyn takia, mahdollinen. Asiantuntijuuden vaatimus huoltajien taholta voi olla joskus ylimääräisiä etuuksia tavoittelevaa. Tätä asiaa ovat tähdentäneet myös Taanila ja Larivaara (2004, 228-229). Erityisasiantuntijuuden puuttuminen erityisesti kielellisten ongelmien suhteen koetaan Kainuussa vakavana osallisuutta häiritsevänä tekijänä.

6.5 Osallisuus verkostoyötä painottaen

Taulukko 5 ja kuvio 6 (LIITE 3/5) esittävät perhepalveluammattilaisten käsityksiä huoltajien osallisuudesta huostaanoton ennaltaehkäisyssä, kun otetaan huomioon verkostotyön painottaminen.

Taulukko 5. Osallisuus verkostotyötä painottaen

Alkuperäisilmaus	Pelkistetty ilmaus	Alakategoria	Yläkategoria
Yhteistyö on tärkeintä. Ongelma on tunnistettava. Perheen käsitykset lähtökohdaksi, mutta se ei ole ainoa vaihtoehto	Yhteinen tavoite ja toiminta. Yhteistyö ja yhteisymmärrys tärkeintä. Voimavaroja pitäisi olla enemmän.	Keskeisintä yhteistyön onnistuminen.	Mahdollisuus olla osallinen on ensisijaisesti yhteistyön onnistumisesta ja yhteisymmärryksestä kiinni.
Sosiaalisen verkoston olemassaolo ei aina mahdollinen. Aina ei ole sukua, yhteistä kieltä, jolla voisi puhua arkipäivän asioita. Mistä verkosto tueksi? Jos on ja jos kykenee tukemaan, silloin hyödyksi.	Sosiaalisen verkoston olemassaolo kyseenalainen. Olosuhteiden salliessa hyödyllinen.	Rajoitetusti mahdollinen ja hyödyllinen.	Mahdollisuuteen olla osallinen vaikuttaa sosiaalinen verkosto, mikäli se on olemassa ja mikäli se hyödyttää yhteistyötä.
Syntyperältään ja kulttuuritaustaltaan erilaiset tarvisivat keskusteluapua jokapäiväisiin asioihin. Vaikeutena on kieli. Onko asuinpaikka oikea?	Syntyperä ja kulttuuritausta usein hyvin yksilöllinen. Vuorovaikutus, keskustelu, vähäistä. Ei ole yhteistä kieltä.	Rajoitetusti mahdollinen.	Mahdollisuus olla osallinen verkostoituessakin on syntyperään ja kulttuuritaustaan liittyvien kieliongelmiensa takia yhteisymmärrystä hankaloittavaa.
Dialogit jääneet vähemmälle. Vievät ehkä sosiaalityötä väärään suuntaan. Eivät vastaa tarkoitustaan. Vaativat aikaa. Lisävoiman tarve. Resurssointia lisää, esimerkiksi yhteiskuntatieteilijöitä ja psykologeja.	Ei nykyisen työvoiman turvin tarkoituksenmukaista.	Mahdollinen tietyin ehdoin.	Mahdollisuus olla osallinen verkostomenetelmiäkin käyttäen edellyttää ensisijaisesti yhteisymmärrystä.

Yhdistävä kategoria: Tärkeintä yhteisymmärrys.

Terveyttä edistävän verkostotyön kainuulaiset perhepalveluammattilaiset käsittävät huoltajien osallisuutta huostaanoton ennaltaehkäisystä entistä enemmän huomioivaksi tietyin rajoituksin ja ehdoin. Keskeisenä asiana huoltajat pitävät siinä yhteistyön ja sen myötä yhteisymmärryksen kohentumista. Lähtökohta huostaanotto-prosessissa on perheen ongelma, jonka tiedostami-

nen on tärkeää kaikille osapuolille. Sosiaalisen verkoston huomioiminen perheen jäsenten ja muun sosiaalisen yhteisön osalta on kannatettavaa, mutta ei aina mahdollista esimerkiksi perheyhteisön hajoamisen ja sukulaisuuden puuttumisen takia. Verkostotyö, kuten kaikki muukin perhepalvelu, kärsii kielen ymmärtämisen vaikeuksista. Verkostotyön menetelmät, avointa keskustelua ja kannustavaa vuorovaikutusta suosivat kokoontumiset, ovat nykyisin käytössä olevin resurssein sosiaalityötä jopa väärään suuntaan ohjaavia ja ajan hukkaa. Ammattitaitoisen tulkkauksen lisäksi tarvittaisiin muitakin erityisosaajia so. asioiden koordinoijia, yhteiskuntatieteiden ja psykologian pohjalta asiantuntijuutta omaavia yhdyshenkilöitä.

6.6 Johtopäätökset

Kainuulaisten perhepalveluammattilaisten käsityksistä on varovaisesti pääteltävissä, että osa kainuulaisista huoltajista on ainakin jossain määrin osallinen heidän lapsiaan uhkaavan huostaanoton ennaltaehkäisyssä. Nämä huoltajat kokenevat voimaantumista, osallistamista ja yhteisöllisyyttä perhepalveluammattilaisten kanssa muodostuvassa yhteisössä. Kokemuksen myötä huoltajat hyödyntänevät mahdollisuutensa olla osallisia, toimia ja vaikuttaa huostaanoton ennaltaehkäisyssä. Se, miten tunnetasoista kokemus on, jää avoimeksi kysymykseksi. Osa huoltajista välttelee osallisuutta tai torjuu sen. He kieltäytyvät yhteistyöstä perhepalveluammattilaisten kanssa ja menettävät mahdollisuutensa voimaantumiseen, osallistamiseen ja yhteisöllisyyteen. Kokemus siitä, että he voisivat olla osallisia, toimia ja vaikuttaa heidän lapsiaan uhkaavan huostaanoton ennaltaehkäisyssä, jää heille vaillinaiseksi tai jopa olemattomaksi.

Perhepalveluammattilaisten käsitys on, että huoltajien osallisuus heidän lapsiaan uhkaavan huostaanoton ennaltaehkäisyssä on sidoksissa perhekohtaisiin taustatekijöihin ja kulttuurillisiin tekijöihin. Monikulttuurisuuden myötä perhepalvelu on saanut haasteekseen kohdata erilaisista kulttuuritaustoista olevien huoltajien arvomaailman siihen kuuluvine tapoineen, jotka eivät aina ole sopusoinnussa suomalaisessa yhteiskunnassa voimassa olevien säädösten ja tapojen kanssa. Erityisen ongelmalliseksi koetaan yhteisen kielen puuttuminen, minkä seurauksena yhteisymmärrykseen pääseminen osallisuudes-

ta lasten huostaanoton ennaltaehkäisyssä on usein ” työn ja vaivan ” takana. Yhteiskunnallisista epävakaisuuksista ennen kaikkea työttömyys, mikä pitkään jatkuvana johtaa monesti turhaumaan, liialliseen päihteiden käyttöön, syrjäytymiseen, masentuneisuuteen jopa itsetuhoisuuteen, koskettaa usein kainuulaisia lapsiperheitä. Vaikeuksiin johtaneilla taustatekijöillä ja kulttuurillisilla tekijöillä on huoltajien osallisuuteen huostaanoton ennaltaehkäisyssä lamaannuttava vaikutus.

Huoltajien aktiivisuus olla osallinen huostaanoton ennaltaehkäisyssä on perhepalveluammattilaisten käsitysten perusteella tapauskohtaista. Huomattava on, että täydellisesti osallisuudesta kieltäytyneiden ohessa on kuitenkin myös mukanaolijoita, osaksi asioihin sitoutuvia ja vastuuseen haluavia. Jotkut haavevat omatoimisesti apua perhepalvelulta huoltajuusongelmiinsa. Aktiivisuus perhepalveluammattilaisten puolelta näyttää johtavan työssä koettavien ylivoimaisiltakin vaikuttavien haasteiden kohtaamiseen ja niistä selviytymiseen. Perhepalveluammattilaiset haluaisivat perehtyä perhepalvelussa käytettävien menetelmien perusteisiin, mutta siihen ei ole riittävästi aikaa.

Se, kokevatko huoltajat osallisuuden huostaanoton ennaltaehkäisyssä oikeudeksi ja velvollisuudeksi, on perhepalveluammattilaisten käsitysten mukaan todettavissa epämääräiseksi. Osallisuus on huoltajille lakisääteinen, sen he yleensä tiedostavat, mutta velvollisuus esimerkiksi elämäntapojen parantamiseen huostaanoton ennaltaehkäisyä varten on useille huoltajille tiedostamaton tai aktiivisesti torjuttu asia. Huoltajien kouluttautuneisuus on joissakin tapauksissa hyödyksi, joissakin tapauksissa vahingoksi esimerkiksi ylimitoitettujen vaatimusten esittämisen takia. Asiantuntijuus toteutuu sekä horisontaalisena että vertikaalisena huoltajien osallisuutta tukevana tekijänä, mutta erityisosaaminen esimerkiksi kielellisten ongelmien suhteen on riittämätön. Yli sektoreiden käyvä asiantuntijuus koetaan tarpeelliseksi, mutta käytännön tilanteissa ainakin perheen oman asiantuntijuuden suhteen rajalliseksi.

Terveyttä edistävän verkostotyön soveltuvuus kainuulaisen perhepalvelun ja siinä käytettävien menetelmien parantamiseksi huoltajien osallisuutta vahvemmin huomioivaksi on nyt tehdyn selvityksen mukaan epämääräinen. Perhepalveluammattilaiset tähdentävät ennen kaikkea yhteistyön ja -ymmärryk-

sen merkitystä. Aikaisemmat yritykset verkostoitumisesta ovat jääneet vähämerkityksellisiksi. Terveyttä edistävä verkostotyö edellyttäisi asiantuntevaa lisätyövoimaa.

Loppupäätelmä on, että kainuulaisten perhepalveluammattilaisten käsitykset kainuulaisten huoltajien osallisuudesta heidän lapsiaan uhkaavan huostaanoton ennaltaehkäisyssä ovat tapauskohtaisuutta korostavia. Huoltajien mahdollisuudet kokea tunnetasoisesti jäsenyys heidän ja perhepalveluammattilaisten muodostamassa yhteisössä, jossa he kokisivat voimaantumista, osallistamista ja yhteisöllisyyttä ja tämän myötä olisivat osallisia, toimisivat ja vaikuttaisivat huostaanoton ennaltaehkäisyssä ovat sidoksissa kussakin tapauksessa vaikuttaviin taustatekijöihin ja kulttuurillisiin tekijöihin. Kainuulaisessa perhepalvelussa on yritystä kehitellä perhepalvelua ja siinä käytettäviä menetelmiä huoltajien terveyttä edistävää osallisuutta entistä enemmän huomioivaksi huostaanottojen ennaltaehkäisyssä.

Nämä johtopäätökset perustuvat kolmen kainuulaisen perhepalveluammattilaisen käsityksiin. Ne eivät ole yleistettävissä. Johtopäätökset antavat kuitenkin lisää ymmärrystä kyseisiä asioita kohtaan. Nyt kainuulaisessa perhepalvelussa vallitsevaa tilannetta selvittävänä nämä tiedot voisivat olla hyödynnettävissä, kun pyritään kehittelemään perhepalvelua menetelmineen huostaanottojen määrän hillitsemiseen ja vähentämiseen.

6.7 Luotettavuuden ja eettisyyden arviointia

Luotettavuutta arvioidessa on Syrjälän ym. (1995, 152-154) mukaan kiinnitettävä huomio aineiston hankintaprosessin luotettavuuteen, onko prosessi hyvin järjestetty, koossa pysyvä ja häiriötön. Tässä opinnäytetyössä nämä kriteerit pyrittiin täyttämään. Näin voidaan luottaa siihen, että aineisto on riittävä ja luotettava opinnäytetyön tehtävää ja tarkoitusta ajatellen. Lupa selviytyksen tekemiseen saatiin Kainuun maakunta-kuntayhtymältä. Haastattelu kesti noin kaksi tuntia. Aineiston luotettavuutta arvioitaessa kysymys on aitoudesta. Syrjälä ym. (2004, 153) painottavat, että tutkijan on varmistettava, että haastattelija ja haastateltava puhuvat tutkittavana olevasta asiasta ja haastateltavat ilmaisevat käsityksensä juuri sellaisina, kuin he itse asiasta

ajattelevat. Ennen haastattelun alkamista haastateltavia kehotin puhumaan asioista omien käsitystensä mukaisesti. Lisäksi ennen haastattelua selitin esimerkkejä käyttäen osallisuus-käsitteen merkityksen. Painotin, että osallisuus-käsite on eri asia kuin käsite: osallistuminen.

Syrjälän ym. (1995, 154-156) mukaan johtopäätösten luotettavuuden arvioinnissa on myös kyse aitoudesta. Tässä opinnäytetyössä tämä toteutuu edellä mainitun perusteella. Tutkimuksen luotettavuus ja tutkijan eettiset ratkaisut kulkevat yhdessä (Tuomi & Sarajärvi 2004, 129). Tässä opinnäytetyössä eettiset näkökohdat liittyvät haastatteluun, haastateltavien valintaan, haastattelutilanteeseen, haastattelusta saadun aineiston käsittelyyn ja raportointiin. Haastateltavat ovat prosessissa mukana anonyymeinä, ainoastaan perhepalvelusta vastaavien viranomaisten ja tutkijan tiedossa. Prosessi toteutettiin sosiaali- ja terveysalalla yleisesti vaadittavia vaitiolovelvollisuuksia noudattaen.

Käsitevalidiutta arvioidessa on todettava, että haastateltavat valittiin perhepalvelussa jo useita vuosia olleista, vakinaisissa viroissa eri puolilla Kainuuta työskentelevistä perhepalveluammattilaisista. Kukaan heistä ei kieltäytynyt haastattelusta, mistä kertoo se, että he itsekkin katsoivat olevansa asiantuntijoita. Haastattelutilanteessa kukaan ei pyytänyt erikseen selittämään käsitteiden sisältöä. Käsite osallisuus aiheutti kuitenkin mietintää: ” Osallisuus..., mitä se nyt tässä yhteydessä tarkoittaa?” Tämä antoi viitteen siitä, että haastateltavat asennoituivat haastatteluun vakavasti ja harkitsivat vastauksiin. Sisältövalidius näyttää näin ollen olevan hyvä. Kysymysalueilla varauduttiin tarpeeksi useisiin kysymyksiin, mikä edesauttoi tavoiteltujen merkitysten varmentumista. Lisäksi useiden esimerkkien tarjoaminen samasta asiasta varmisti haastateltavan käsityksen siitä, mitä asiaa hän piti merkittävimpänä.

Luotettavuutta arvioitaessa tulee kysymykseen se, miten tärkeästä asiasta on kysymys ja miksi. Tämä asia on tuotu selkeästi esille johdantoluvussa. Siinä on myös ilmaistu oma sitoumukseni opinnäytetyön aiheeseen. Opinnäytetyö on antanut runsaasti lisätietoa oman ammattini alueelta. Tavoitteeni oli saada sekä tuoretta tutkimukseen perustuvaa että ajankohtaista käytännössä koetua tietoa. Haastattelin kaikki kolme haastateltavaa yksitellen ja haastattelijana olin yksin. Nauhoitin haastattelut. Opinnäytetyön taustaosa on koottu

vuonna 2010 ja alkuvuotena 2011. Haastattelut on tehty elo-syyskuun vaihteessa 2011. Eettisyysnäkökohdat on huomioitu vaitiolovelvollisuuksia noudattaen.

Sisällönanalyysi tulosten selvittämisessä soveltui tähän opinnäytetyöhön, sillä sen avulla pystyttiin osoittamaan yhteys tulosten ja aineiston välillä. Suhteellisen strukturoitu aineistonkeruumenetelmä mahdollisti luotettavan aineiston keruun. Luotettavuus on kokonaisuutta katsoen hyvä.

7 POHDINTA

Lasten ja nuorten joutuminen yhteiskunnan huostaan uhkaa tänä päivänä liian monia kainuulaisia perheitä, vaikka elämme monesta näkökulmasta katsottuna hyvinvoinnin aikaa. Kaikki lapsiperheet eivät voi hyvin. Huostaanotto on kuitenkin äärimmäinen keino lasten ja nuorten kasvun ja kehityksen turvaamiseksi. Koulutukseni ja työkokemukseni motivoimana kiinnostuin tarkastelemaan, mitä viimeaikaisella tutkimuksella ja ajankohtaisella kokemuspäisellä tiedolla on sanottavaa tästä asiasta. Perehdyttyäni Sirviön lisensoitusti- ja väitöskirjatutkimuksiin heräsi mielenkiinto kainuulaisten huoltajien osallisuuden huostaanottoja ehkäistäessä. Olen aihevalintaani tyytyväinen. Koen asiantuntemukseni lastensuojelualalla kasvaneen.

Olen päätenyt käsitykseen, että lastensuojelu, varsinkin huoltajuusongelmien takia ahdinkoon joutuneiden perheiden kohdalla, on koko yhteiskunnan asia. Perhepalvelu on apua annettaessa avainasemassa, mutta huostaanoton ennaltaehkäisy on kunnan muitakin sektoreita ja valtiovaltaa koskettavaa. Lasten joutuessa huostaanoton uhan alle perhe on yleensä ajautunut kaaokseen sairauksien, päihde- ja mielenterveysongelmien, taloudellisten vaikeuksien, perheenjäsenten vuorovaikutusongelmien, suvun kesken valitsevien ristiriitojen, kielellisten rajoitteiden tai muun syyn takia. Perheen ahdinkoa lisää vielä se, otetaanko lapset huostaan? Hyvätkään etukäteissuunnitelmat voimavarojen riittävydestä eivät perhepalvelussa päde. Ongelmien ilmenemistä ei voida ennustaa. Vaikeuksilla on taipumusta myös kasautumiseen. Lastensuojeluasiakkaat ovat usein moniongelmaisia. Koska kyseisiin tekijöihin vaikuttaminen on yleensä pitkäaikaista hoitoa tai erityistoimenpiteitä edellyttävää, kohdistuu perhepalveluun näiltä osin jatkuvan lisäresurssoinnin vaatimus.

Pidän huoltajien osallisuutta huostaanoton ennaltaehkäisyssä koko perheen asiana ja koen osallisuuden koko perhettä koskevana terveystekijänä. Jos perhe saadaan avohoidon tukitoimien tuloksena tai vaikkapa säikähtämisen seurauksena tunnistamaan ongelma, tiedostamaan muutostarve ja kokemaan omien voimavarojen olemassaolo, avain voimaantumiseen on löydetty. Jos perhepalveluammattilaiset ja muut yhteiskunnan sektorit onnistuvat kannustamaan perhettä voimavarojen hyödyntämiseen, perhe kokee, että heitä osallistetaan osallisena olemiseen. Jos yhteistyö perhepalveluammattilaisten

ja muiden asiaan vaikuttavien sektoreiden kanssa onnistuu, perhe kokee yhteisöllisyyttä. Näin perhe ehkä tervehtyy ja osallisuuden mahdollisuudet paranevat.

Sektorirajat ylittävä asiantuntijuus on mielenkiintoa herättävä näkökulma perhepalvelun ja sen menetelmien kehittämistä ajatellen. Voimavaroja yhdistävä työote herättää huomioimaan erilaisista ajattelutavoista johtuvia myönteisiäkin vaikutteita huostaanottojen vähentämiseen. Auktoriteettikeskeinen, yhteen totuuteen pidättyvä päätäntävalta, voi olla este eri osapuolilta koostuvan asiantuntijuuden hyödyntämiselle palvelujen kehittämisessä. Perhepalveluammattilaisten sekä koulutukseen että työkokemukseen perustuva asiantuntemus ruokkii itse itseään, työhän on jatkuvaa ongelmanratkaisua, jossa tähdätään muutokseen. Heidän asiantuntemuksensa on avainasemassa huoltajuusasioita käsitellessä. Huostaanoton uhan alla olevien lasten ja heidän huoltajiensa asiantuntemus kumpuaa jokapäiväisestä reaalielämästä. Sen arvoa ei pätevinkään tutkimustieto ylitä.

Huostaanottoja ehkäistäessä huoltajien, lasten ja erityisesti teini-ikäisten näkökulma edellyttää muilta asiaan vaikuttavilta osapuolilta ennakkoluulotonta suhtautumista ja oman asiantuntijuutensa esille tuomista ja tarjoamista aidosti hyödynnettäväksi yhteisen toimintalinjan ja toimintatavan löytymiseen. Merkityksellistä on perhepalvelua johtavien viranomaisten asiantuntemus, heidän tekevät työtään ongelmanratkaisujen ytimessä sovittaessaan kulloinkin heihin kohdistuvia reaalielämän vaatimuksia käytettävissä oleviin resursseihin ja muihin mahdollisuuksiin. Tunnealueen asiantuntemuksella on nykyisessä lapsiperheiden elämään yhä enenevässä määrin uhkakuvia aiheuttavassa yhteiskunnassa entistä enemmän painoarvoa. Asiantuntijuuden oivaltaminen sektorirajat ylittäväksi edesauttaa kaikkia osapuolia ei vain osallistumaan vaan olemaan osallinen perhepalvelun ja sen menetelmien uudistamisessa huoltajien osallisuutta vahvemmin huomioivaksi.

Terveyttä edistävä verkostotyö näyttää Kainuun alueella olevan vielä verrattain vähän tunnistettu. Kun siihen viittaavat yritykset ovat perhepalvelumenetelmien parantamisen suhteen jääneet epämääräisiksi, olisiko aiheellista arvioida sektorirajoitteisesti käynnistettyjen projektien mahdollisuuksia tehdä pitkäjänteistä uudistamistyötä. Tähän ovat viitanneet monet tutkijat omien

selvitystensä perusteella. Huomionarvoista on, että terveyttä edistävässä verkostotyössä on periaatteita, joiden soveltaminen vaikkapa kokeiluluonteisesti perhepalveluun saattaisi tehostaa huoltajien osallisuutta kainuulais-sakin perhepalvelussa. Tutkimustietoa osallisuuden tehostumisesta ja sen myötä saavutetusta elämäntilanteen korjaantumisesta on.

Kuten Kainuun maakunta-kuntayhtymän suunnitteluun liittyvässä tutkimuksessa todettiin, Kainuussa oli sosiaali- ja terveysalalla muutoshalukkuutta, ja jos vastarintaa ilmeni, koettiin se hyödylliseksi asioiden perusteellisen tarkastelun takia. Kyseisessä tutkimuksessa todettiin uudistus vaikkapa silloin käytössä olevia menetelmiä arvioiden ja niihin tukeutuen kannatettavaksi. Kuten perhepalveluammattilaiset toteavat, terveyttä edistävän verkostotyön kehittyä perhepalvelua ja siinä käytettäviä menetelmiä uudistavaksi, edellyttää asiaa tuntevaa lisätyövoimaa. Työn teoreettisiin perusteisiin perehtyminen on ehto sovellustoimenpiteiden onnistumiselle.

Opinnäytetyöni alkuperäisenä suunnitelmana oli haastatella sekä perhepalveluammattilaisia että huoltajia. Kainuun maakunta-kuntayhtymän perhepalvelussa todettiin, että huoltajien haastattelu edellyttää eettisen toimikunnan lausuntoa. Alun alkaen toimikunta suhtautui asiaan epäröivästi. Monista eri yrityksistä ja parannusehdotuksista huolimatta suunnitelmani ”jätettiin pöydälle”. Pahoitin mieleni, koska kiinnostukseni kohdistui myös huoltajien käsityksiin. Katson tämän asian tutkimisen yhä edelleen erittäin tärkeäksi myös Kainuun alueella nimenomaan perhepalvelun kehittämiseksi.

Pidän tutkimustiedon vähäisyyttä yhtenä merkittävimmistä ongelmista, kun kyse on yleisesti Suomessa, myös Kainuussa, toimeenpannuista huostaanotoista. Ilmiön taustoista ei ole riittävästi tietoa. Syy- ja seuraussuhteita on arvioitava varovaisesti. Esimerkiksi syrjäytymisen lisääntyminen huostaanottojen seurauksena on kyseenalainen asia. Kärjistäen voidaan kyseenalaistaa joidenkin lasten kohdalla tapahtuva huostaanoton ehkäisykin. On mahdotonta arvioida, mitä tapahtuisi niille lapsille, joiden syrjäytymisen riskit ovat alkaneet jo varhaislapsuudessa eikä edes viimekäteisen keinon so. huostaanoton turvin saada tähän ketjuun katkaisua. Toisaalta vähän tutkittua on myös se, missä määrin lastensuojelun toimenpiteet itsessään aiheuttavat leimautumista ja yhteiskunnan peruspilareilta putoamista. Varteen otettava

näkökulma on myös se, että huostaanottojen yleistyessä niihin saatetaan tottua. Välinpitämättömyys ja piittaamattomuus huoltajuuskysymysten suhteen viittaa tähän. Tutkimus on käytännön ongelmiin nähden riittämätöntä.

Tutkimus ja siihen liittyvä kokeilu on edellytys ajan tasalla pysymiseen tai ainakin ajan myötä tapahtuvien muutosten seuraamiseen. Tutkijat toteavat, ettei perheen perustamisessa noudateta enää tiettyä mallia, niinpä perhepalvelukaan ei voi jämähtää paikoilleen ”isä-äiti-lapset-perheen” palvelemiseen. Muutosten nopeutta kuvaa hyvin Rovaseudulla vuonna 2007 tehty kehittämisshanke suhteessa tämän päivän kehittämistarpeisiin. Rovaseudulla ei koettu tuolloin monikulttuurisuutta suurestikaan näköpiirissä olevaksi tekijäksi. Nyt, osissa Kainuuta, tämä asia on yksi tärkeimmistä. Muutoksia on myös käsitelmäärittelyssä. Aikaisemmissa tutkimuksissa ei painoteta osallisuutta terveystekijänä, nyt osallisuutta tarkastellaan tästäkin näkökulmasta.

Näyttää siltä, että osallisuus-käsite on kriittistä keskustelua aiheuttava ja siksi se on määriteltävä kussakin tutkimuksessa tarkasti kontekstista riippuen. Esimerkiksi englanninkielisiä vastineita käsitteelle on useita (involvement, participation, concern, inclusion ,co-production). Tämä hankaloittaa ulkomaisien tutkimusten vertailtavuutta suomalaiseseen tutkimukseen. Tämä opinnäytetyö on kiinteästi sidoksissa suomalaisessa yhteiskunnassa käytössä oleviin menetelmiin esimerkiksi huostaanottoprosessin suhteen, joten vertailu eri maissa oleviin käytänteisiin perustuvaan tutkimukseen edellyttäisi myös ulkomaisien käytänteiden tuntemusta. Tässä opinnäytetyössä käytetty osallisuus-käsitteen määrittely perustuu Suomessa tehtyihin tutkimuksiin ja on Suomessa asiantuntijoiden esittämiä yleisesti hyväksytyjä terveyden edistämisen periaatteita noudattava. Nämä samat rajoitteet koskevat terveyttä edistävän verkostotyö-käsitteen vertailtavuutta.

Opinnäytetyöni lähteinä on useita aineistonsa Suomen oloista koonneita 2000- luvulla julkaistuja väitöskirjatutkimuksia, jotka rakentavat tieteellisen perustan. Lisäksi olen tarkoituksellisesti koonnut lähteisiin perhepalvelun asiantuntijoiden käytännön kokemukseen perustuvaa tietoa. Edelleen olen luonut katsauksen lähivuosien tilastotietoihin saadakseni käsityksen opinnäytetyöhöni vaikuttavista Suomessa tapahtuneista perherakenteiden määrällisistä muutoksista. Tavoitteeni on ollut selvittää juuri nyt Suomessa, erityisesti Kai-

nuussa, vallitsevaa tilannetta mahdollisten uudistusten aikaansaamiseksi käytännön tasolla huostaanottojen vähentämiseksi.

Seurauksena tässä opinnäytetyössäni tehdystä selvityksestä päädyn ehdottamaan perhepalvelukeskusta Kainuuseen sydämeksi lapsiperheiden palveluille. Välttyäksemme siltä, että perheet saavat välttämättömäksi todettavan avun liian myöhään ja siltä, että kumppanuus perhepalveluammattilaisten ja huoltajien kesken on ja pysyy yhä edelleen vain tavoiteltavissa olevana asiana, voisimme täällä Kainuussa ryhtyä teorioista toimintaan.

Kynnys perhepalvelukeskukseen pitäisi olla riittävän matala niillekin, jotka eivät vielä ole tai eivät halua tullaakaan lastensuojelun asiakkaiksi. Tämähän on lastensuojelulainkin mukaista. Keskuksessa voisi olla palvelua, asiantuntevaa apua myös niille, jotka vaikeiden traumaattisten kokemusten, esimerkiksi sodan kauhut ja pahoinpitelyt kokeneena, ovat menettäneet luottamuksensa ylhäältä alaspäin tarjottuun apuun. Toisaalta perhepalvelukeskus voisi olla omalta osaltaan neuvoa antava laitos sen suhteen, missä rajoissa perhepalvelua suomalaisessa yhteiskunnassa voidaan antaa, ja mihin palvelut sekä oikeuttavat että velvoittavat. Parhaimmillaan keskus olisi myös tutkimuksen kehto, joka houkuttelisi ammattilaisia ”katsomaan myös kirjasta, että mikä se nyt tämän nimi olikaan”, kuten eräs perhepalveluammattilainen sen osuvasti ilmaisi. Mikään muutos ei tapahdu hetkessä, eikä entisen hylkääminen ole ehto uudistuksille. Työtä menetelmien edelleen kehittämiseen on tehtävä jatkuvasti.

LÄHTEET

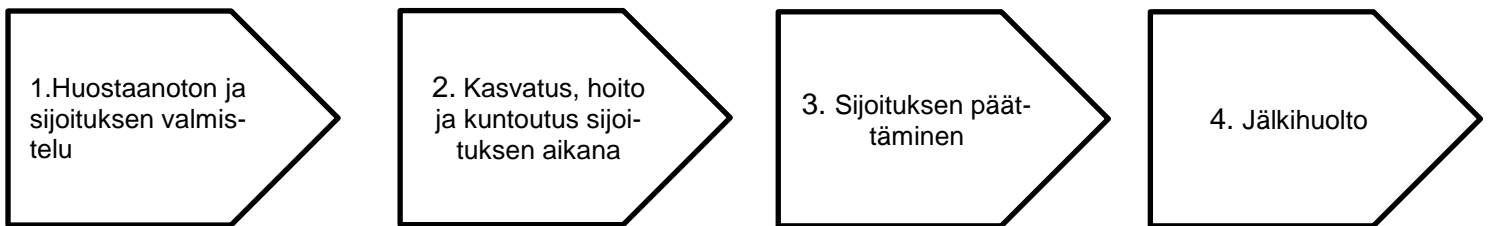
- Aaltonen, J. 1999. Hoitotapahtumaa ohjaava jaettu mielikuva ja sosiaalinen konstruktio perheterapeuttisessa hoitoprosessissa. Teoksessa Aaltonen, I. & Rinne, R. (toim.) Perheterapiassa. Vuoropuhelua vuosituhannen vaihtuessa. Jyväskylä.
- Aaltonen, T. 2004. Autonomiamia ja osallistumista. Sosiaali- lääketieteellinen aikakauslehti 3/2004, s. 176-184.
- Arnkil, T., Eriksson, E. & Arnkil, R. 2002. Palveluiden dialoginen kehittäminen kunnissa. Sektorikeskeisyydestä ja projektien kaaoksesta joustavaan verkostointiin. STAKES. Raportteja 253. Saarijärvi.
- Freire, P. 2005. Sorrettujen pedagogiikka. Tampere.
- Goldenberg, H. & Goldenberg, I. 1996. Family Therapy. An Overview. Brooks/Cole.
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 1988. Teema-haastattelu. Helsinki.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2002. Tutki ja kirjoita. Vantaa.
- Honkanen, H. 2010. Verkostomenetelmien soveltaminen terveyttä edistäväsä toiminnassa. Teoksessa Pietilä, A-M. (toim.) Terveyden edistäminen. Teorioista toimintaan. Helsinki.
- Huostanotto prosessi Oulun seudulla. 2008.
http://ext.poskelappi.fi/huostanotto prosessi%20Oulu/subprocessdetails_3.html.21.3.2011.
- Kajaanin seurakunnasta erosi 639 henkilöä viime vuonna. Kajaanin Seurakuntalehti 1/2011, s. 3.
- Kokko, R-L. 2006. Tulevaisuuden muistelu. Ennakointidialogit asiakkaiden kokemina. Helsinki.
- Koskinen-Ollonqvist, P., Rouvinen-Wilenius, P. & Aalto-Kallio, M. 2009. Osallisuus terveystekijänä. Promo 6/2009, s. 30-31.

- Kuntalaki, 365/1995. <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1995/19950365>.
17.3.1995.
- Kurki, L. 2002. Persoona ja yhteisö. Personalistinen sosiaalipedagogiikka. Jyväskylä.
- Laitinen, M., Ojaniemi, P. & Tallavaara, M-S. 2007. "Nyt kuullaan meitä asiakkaita"- Tutkimus kohtaamisesta, tiedosta ja osallisuudesta lastensuojelun työprosesseissa. Lapin yliopisto yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 53. Rovaniemi.
- Lastensuojelulaki, 417/2007.
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/2007417>.
- Kainuun Sanomat 33/2011, s. 9. Lastensuojeluilmoitukset taas kasvussa.
- Leinonen, N. 2010. Lasten huostaanotot lisääntyneet Kainuussa. Vaala on edelleen valtakunnan kärkipäässä lasten sijoituksissa ja huostaanotoissa. Kainuun Sanomat 331/2010, s. 1.
- Maslow` s hierarchy of needs. 2011.
http://en.wikipedia.org/wiki/Maslow%60s_hierarchyofneeds
- Metsämuuronen, J. 2006. Laadullisen tutkimuksen perusteet. Teoksessa Metsämuuronen, J. (toim.) Laadullisen tutkimuksen käsikirja. Jyväskylä.
- Ottawa Charter for Health Promotion. First International Conference on Health Promotion Ottawa. WHO 1986.
<http://www.who.int/hpr/NPH/docs/ottawacharterhp.pdf>.
- Pekkarinen, E. 2010. Stadilaispojat. Rikokset ja lastensuojelu. Viisi tapaus-tutkimusta kuudelta vuosikymmeneltä. Nuorisotutkimusverkosto/Nuorisotutkimusseura. Julkaisuja 102. Helsinki. Väitöskirja.
- Pietilä, A-M. 2010. Terveiden edistämisen lähtökohtia-katsaus kirjan ydinsisältöihin. Teoksessa Pietilä, A-M. (toim.) Terveiden edistäminen. Teorioista toimintaan. Helsinki.

- Repo, P. 2010. Kodin ulkopuolelle sijoitettujen määrä kääntyi laskuun. Aikuisikää lähestyviä eniten huostassa. Helsingin Sanomat 341/2010, s. 11.
- Ritala-Koskinen, A. 2001. Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lapsen uusperhesuhteista. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos/sosiaalityö. Väestöntutkimuslaitoksen julkaisusarja D 38/2001. Helsinki. Väitöskirja.
- Rantala, A. 2002. Perhekeskeisyys-puhetta vai todellisuutta? Työntekijöiden käsitykset yhteistyöstä erityistä tukea tarvitsevan lapsen perheen kanssa. Jyväskylä studies in education psychology and social research 198. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä. Väitöskirja.
- Routamaa, V. 2002. Itsetuntemuksesta voimaa työssä jaksamiseen. Sanomalehtiyliopisto 2002, s. 40-42. Vaasan yliopisto.
- Salo ja Kainuu saivat terveyden edistämisen palkinnot. Terveyden edistäminen. Hallituksen politiikkaohjelma. Tiedote 251/2010. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö. <http://www.stm.fi/>.
- Seikkula, J. & Arnkill, T. 2005. Dialoginen verkostotyö. Helsinki.
- Sirviö, K. 2006. Lapsiperheiden osallisuus terveyden edistämässä - mukanaolosta vastuunottoon. Asiakastilanteiden arviointia sosiaali- ja terveydenhuollon työntekijöiden ja perheiden näkökulmista. Kuopion yliopiston julkaisu E. Yhteiskuntatieteet 132. Kuopio. Väitöskirja.
- Sirviö, K. 2010. Lapsiperheiden terveyden edistäminen – osallistumista ja ennakkointia. Teoksessa Pietilä, A-M. (toim.) Terveyden edistäminen. Teorioista toimintaan. Helsinki.
- Sosioekonomiset terveyserot ja niiden kaventaminen Kainuussa. 2008. Toim. Kaikkonen, R., Kostianen, E., Linnanmäki, E., Martelin, T. & Prättälä, R. Kansanterveyslaitoksen julkaisu B 27/2008. Helsinki.

- Suhonen, M. 2007. Osallistujaohjaus ristipaineiden keskellä. Tapaustutkimus Kainuun maakunta- kokeilun sosiaali- ja kehittämishankkeen suunnitteluvaiheessa vuosina 2003-2004. Lääketieteellinen tiedekunta. Hoitotieteen ja terveystieteiden laitos. Oulun yliopisto. Oulu D 924/2007. Väitöskirja.
- Syrjälä, L., Ahonen, S., Syrjäläinen, E. & Saari, S. 1995. Laadullisen tutkimuksen työtapoja. Helsinki.
- Taanila, A. & Larivaara, P. 2004. Perheet osaksi moniammatillista yhteistyötä. Moniammatillisen perhetyön koulutuksen arviointia. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti 3/2004, s. 200-229.
- Takkula, A-M. 2010. Lapsia jää ilman huolenpitoa, kun työelämä imaisee vanhemmat. Helsingin Sanomat 347/2010, s. 6.
- Tapaninen, A-M. 2010. Complications in Family Reunification. Suomen Antropologi: Journal of the Finnish Anthropological Society 4/2010, s. 53-55.
- Tilastot, 2009. Perheet 2009. Perheiden määrä kasvaa edelleen. http://www.stat.fi/til/perh/2009/perh2009_2010-05-28_tie001fihtml.
- Tilastot, 2009. Solmittuja avioliittoja vähemmän, avioerot lähes ennallaan. http://www.stat.fi/til/ssaaty/2009/ssaaty_2009_2010-05-06_tie_001_fi.html.
- Tilastot, 2009. Perheet 2009. Ulkomaisten perheiden määrä kasvaa, osuus yhä pieni. <http://www.stat.fi/til/perh/index.html>.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2004. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Jyväskylä.
- Vainio, R. 2011. Lähes 50 000 nuorta on yhteiskunnan järjestelmien ulkopuolella. Pudonneilla suuri riski syrjäytyä. Helsingin Sanomat 83/2011, s. 5.

- Viirret, R. 2010. Kainuun maakunta marssii palvelukytki edellä. Kainuun Sanomat 153/2010, s. 2.
- Vilppola, T. 2007. Reaalipedagoginen toimintaprosessi – sosiaalipedagogisen työn sovellus koulutuksesta syrjäytymässä olevien nuorten kokonaisvaltaisessa tukemisessa. Kasvatustieteiden tiedekunta. Kasvatustieteiden ja Opettajankoulutuksen yksikkö. Oulun yliopisto. Oulu E 88/2007. Oulu. Väitöskirja.
- Vuorinen, R. & Tuunala, E. 1995. Psykologian perusteet. Aivot ja psyyke. Keuruu.
- Ylävaara, H. 2008. Perhepalvelut. Teoksessa Kaikkonen, R., Kostiainen, E., Linnanmäki, E., Martelin, T. & Prättälä, R. (toim.) sosioekonomiset terveyserot ja niiden kaventaminen Kainuussa. Kansanterveyslaitoksen julkaisuja B 27/2008. Helsinki.
- Ylävaara, H. 2010. Huostaanottojen ehkäiseminen on koko yhteiskunnan asia. Kainuun Sanomat 156/2010, s. 9.
- Åstedt, T. 2011. Lapsiperheiden ahdinko lisää huostaanottoja. Helsingin Sanomat 1/2011, s. 2.
- Ängeslevä, P. 2011. Painajainen perheessä. Helsingin Sanomat 36/2011, s.5.

Huostaanottoprosessi Oulun seudulla

TEEMAT JA TEEMOIHIN LIITTYVÄT KYSYMYSALUEET PÄÄPIIRTEITTÄISESTI

PÄÄTEEMA

Millaisia käsityksiä kainuulaisilla perhepalveluammattilaisilla on kainuulaisten huoltajien osallisuudesta heidän lapsiaan uhkaavan huostaanoton ennaltaehkäisyssä?

Pääteemaan liittyvä kysymysalue

Huoltajien saama mahdollisuus tunnetasoisesti kokea jäsenyys heidän ja perhepalveluammattilaisten muodostamassa yhteisössä (ja yhteiskunnassa), jossa käsitellään heidän lapsiaan uhkaavan huostaanoton ennaltaehkäisyä (esim. Saavatko huoltajat tunnetasoisesti kokea mahdollisuuden, että he ovat perhepalveluammattilaisten kanssa yhteisesti osallisia ennaltaehkäisyn toteuttamisessa ja että heillä on mahdollisuus toimia ennaltaehkäisyn toteuttamiseksi, esim. parantaa elämäntilannettaan huoltajuuden edellytysten mukaisesti, ja että heillä on vaikutusvaltaa ennaltaehkäisystä päätettäessä?)

Huoltajien saama mahdollisuus kokea voimaantumista (esim. Herääkö huoltajissa tietoisuus heidän tämänhetkisestä elinympäristöstään, jossa he ovat ajautuneet lastensa huostaanoton uhan alle? Tiedostavatko he, että heillä on omia voimia elinympäristössään vaadittaviin muutoksiin? Herääkö heillä halu hyödyntää voimavarojaan huostaanoton ennaltaehkäisemiseksi?)

Huoltajien saama mahdollisuus kokea osallistamista (esim. Kokevatko huoltajat perhepalvelun antaman tuen riittäväksi ja kannustavaksi, ja onko apu sovellettu juuri heidän elämäntilanteeseensa? Käsitelläänkö asioita kaikille osapuolille ymmärrettävällä tavalla huostaanoton ennaltaehkäisyä tarkoittaen?)

Huoltajien saama mahdollisuus kokea yhteisöllisyyttä (esim. Muodostuuko huoltajille kokemus, että osapuolilla on yhteinen tavoite ennaltaehkäistä huostaanotto ja yhteiset toimintatavat tavoitteiden saavuttamiseksi, suomalaisessa yhteiskunnassa vallitsevia säädöksiä ja velvollisuuksia noudattaen?)

ALATEEMA 1

Millaisia käsityksiä kainuulaisilla perhepalveluammattilaisilla on huoltajien, joiden lapsia uhkaa huostaanotto, osallisuudesta heidän lastensa huostaanoton ennaltaehkäisyssä, kun otetaan huomioon huostaanottotilanteeseen johtaneita taustatekijöitä?

Alateemaan 1 liittyvä kysymysalue

Perherakenteiden monimuotoisuus (esim. Millä tavalla perherakenne: ydinperhe, uusperhe, yksinhuoltajaperhe, ulkomaalaistaustainen perhe tai jokin muu perherakenne vaikuttaa huoltajien osallisuuteen huostaanoton ennaltaehkäisyssä?)

Perheiden sisäisten rakenteiden riskit (esim. Millä tavalla biologisen vanhemmuuden epäselvyys; psykologinen ja sosiaalinen vanhemmuus ts. ketkä ovat vanhempina jokapäiväisessä elämässä; juridiseen ulottuvuuteen liittyvät riskit, esim. elatusvelvollisuus; perheenjäsenten keskinäiseen vuorovaikutukseen liittyvät ristiriitaisuudet esim. keskusteluyhteys vaikuttavat osallisuuteen huostaanoton ennaltaehkäisyssä?)

Yhteiskunnalliset epäkohdat (esim. Miten työelämän epävakaisuus, työttömyys, ylityöllisyys, eriarvoisuuden tunne ja köyhyys vaikuttavat huoltajien osallisuuteen huostaanoton ennaltaehkäisyssä?)

Elämäntapoihin liittyvät epäkohdat (esim. Miten huoltajien välinpitämättömyys, riippuvuudet, päihteet, työhön tai harrastuksiin uppoutuminen vaikuttavat osallisuuteen huostaanoton ennaltaehkäisyssä?)

Turhaumista aiheutuvat tekijät (esim. Miten huoltajien fysiologisten, turvallisuuden, sosiaalisten, arvostuksen ja itsensä toteuttamisen tarpeiden tyydyttämättömyys ja siitä seuraava masennus tai muu mielenterveyshäiriö vaikuttaa osallisuuteen huostaanoton ennaltaehkäisyssä ?

Vieraaseen kulttuuriin sopeutumisen ongelmat (esim. Miten huoltajien sopeutuminen suomalaisessa yhteiskunnassa vallitseviin lastensuojelullisiin säästöksiin sopeutuminen vaikuttaa huostaanoton ennaltaehkäisyssä?)

ALATEEMA 2

Millaisia käsityksiä kainuulaisilla perhepalveluammattilaisilla on kainuulaisten huoltajien, joiden lapsia uhkaa huostaanotto, osallisuudesta huostaanoton ennaltaehkäisyssä, kun huomio kiinnitetään sekä huoltajien että perhepalveluammattilaisten aktiivisuuteen huostaanottoa ehkäistäessä?

Alateemaan 2 liittyvä kysymysalue

Huoltajien aktiivisuustasot (esim. Miten huoltajien aktiivisuus: mukanaoleminen velvollisuuttaan noudattaen; osatoimiminen, vain osaksi asioita käsitellen; sitoutuminen, kiinnittyminen huoltajuus-asioihin; vastuunottaminen ja vastuunkantaminen pitkällä aikavälillä vaikuttaa osallisuuteen huostaanoton ennaltaehkäisyssä?)

Osallisuuden kokeminen sekä oikeutena että velvollisuutena (esim. Miten huoltajien suhtautuminen heille tarjottuun apuun ja avun vastaanottamiseen ja toisaalta omien velvoitteiden hyväksyminen ja niistä suoriutuminen vaikuttavat osallisuuteen huostaanoton ennaltaehkäisyssä?)

Yhteistyön onnistuminen (esim. Vaikuttaako huoltajien osallisuuteen huostaanoton ennaltaehkäisyssä perhepalveluammattilaisten aktiivisuus perehtyä osallisuus- ja yhteistyökäsitteiden teoreettisiin perusteisiin, ja sekä perhepalveluammattilaisten että huoltajien itsensä aktiivinen toiminta käytännössä esim. säännöllinen läsnäolo palaverissa?)

Huoltajiin liittyvät ominaisuudet (esim. Vaikuttavatko huoltajien osallisuuteen huostaanoton ennaltaehkäisyssä heidän koulutustunneisuutensa, esim. tiedot sosiaali- ja terveysalasta, ikänsä ja sukupuolensa tai jokin muu ominaisuus?)

Käytännön järjestelyihin liittyvät ongelmat (esim. Vaikuttavatko huoltajien osallisuuteen huostaanoton ennaltaehkäisyssä perhepalveluammattilaisten vaihtuvuudet, aika ja aikataulukysymykset ja asioiden käsittelyt monissa eri palvelupisteissä?)

ALATEEMA 3

Millaisia käsityksiä kainuulaisilla perhepalveluammattilaisilla on kainuulaisten huoltajien, joiden lapsia uhkaa huostaanotto, osallisuudesta huostaanoton ennaltaehkäisyssä, kun otetaan huomioon käytettävissä oleva asiantuntijuus?

Alateemaan 3 liittyvä kysymysalue

Asiantuntijuus (esim. Vaikuttaako huoltajien osallisuuteen huostaanoton ennaltaehkäisyssä perhepalvelussa käytettävissä oleva horisontaalinen asiantuntijuus so. laaja-alainen eli esim. perhekokonaisuuden häiriöihin kohdistuva asiantuntijuus ja vertikaalinen so. yksityiskohtiin syvällisesti esim. traumaattisiin kokemuksiin liittyvä asiantuntijuus?)

Asiantuntijuus yli sektoreiden (esim. Vaikuttaako huoltajien osallisuuteen huostaanoton ennaltaehkäisyssä asiantuntijuuden huomioiminen sektorikohtaisesti ts. huoltajat ovat oman elämäntilanteensa asiantuntijat, terveys- ja sosiaalitoimi omansa, koulu omansa jne.?)

Erityisosaaminen (esim. Mitä vaikutusta huoltajien osallisuuteen huostaanoton ennaltaehkäisyssä on esim. kielellisillä rajoitteilla ja niihin liittyvillä osaamisen tarpeilla?)

ALATEEMA 4

Millaisia käsityksiä kainuulaisilla perhepalveluammattilaisilla on kainuulaisten huoltajien osallisuudesta heidän lastensa huostaanoton ennaltaehkäisyssä, jos perhepalvelussa painotetaan entistä enemmän terveyttä edistävää verkostotyötä?

Alateemaan 4 liittyvä kysymysalue

Terveyttä edistävän verkostotyön periaatteiden painottaminen (esim. Miten vaikuttaa huoltajien osallisuuteen huostaanoton ennaltaehkäisyssä se, että huostaanottoprosessissa suuntaudutaan tulevaisuuteen, etsitään voimavaroja, käsitellään asioita perheen ongelmista lähtien, etsitään vaihtoehtoisia ratkaisuja, arvostetaan eri osapuolten, myös perheen käsityksiä huostaanoton ennaltaehkäisemiseksi?)

Sosiaalisen verkoston huomioiminen (esim. Mitä merkitsee huoltajien osallisuuteen huostaanoton ennaltaehkäisyssä sosiaalisen vuoropuhelun aikaansaaminen, jossa verkostojen voimavarat tulevat käyttöön?)

Syntyperältään ja kulttuuritaustaltaan erilaisten perheiden huomioiminen (esim. Kokevatko eri taustoista tulevat ihmiset verkostoissa toimimisen heille helpommaksi, kun kysymys on lastenhuoltajuuteen liittyvistä asioista ja onko tällä asialla merkitystä huoltajien osallisuuteen huostaanottoa ennaltaehkäisäessä?)

Terveyttä edistävät verkostotyömenetelmät (esim. Miten vaikuttavat huoltajien osallisuuteen huostaanoton ennaltaehkäisyssä ennakoitdialogit ja tulevaisuuden muistelupalaverit, joissa dialogit ovat avoimia, eri osapuolten kannanotot sallitaan ja niitä arvostetaan? Palavereissa on avoimuutta suosiva, keskusteluun kannustava ilmapiiri.)

